

NIELS SKYUM-NIELSEN

Blodbadet

Proces og kilder

Blodbadet i Stockholm år 1520 skal ses under mange synsvinkler. Den politiske vurdering er meget vigtig. Til den slutter sig aspekter af social og økonomisk art, når det gælder udpegningen af ofrene og omfanget af konfiskationerne.

Endnu flere synsmåder er blevet anlagt i den debat, som har været ført i de sidste årtier. Her skal særlig nævnes det retshistoriske og det metodiske aspekt, som har givet nye facetter til belysning af begivenhederne. I de moderne indlæg i debatten er disse sidste synsmåder blevet dominerende.

Da der er uenighed om så meget med hensyn til hændelserne i 1520, er det en tilfredsstillende, at alle forskere er enige om ét afgørende faktum: at der forud for blodbadet gik en proces. Hvad enten denne har været karakteriseret som et narrespil eller som en lovmedholdelig rettergang, har denne synsmåde fordret, at debattørerne har måttet træde uden for den politiske, sociale og økonomiske historie. De har måttet argumentere som retshistorikere. Forståelsen af de middelsvenske tekster, der udgør hovedkilderne, stiller en ny fordring, da teksterne ikke lader sig begribe uden visse sproglige forudsætninger. Forskerne må i så henseende argumentere som filologer. Endelig er der de metodiske problemer. Her er det vigtigt at erindre, at historikerne optræder hjemmevant og på deres eget felt, når de arbejder som metodikere.

Der kan ligge en fare i dette. Den historiker, som er vant til en politisk vurdering og fortrolig med en metodisk, kan være tilbøjelig til at tage afgørelsen med et overvejende hensyn hertil. Det indebærer en risiko for, at debattørerne taler forbi hinanden, og at læserne ensidigt hæfter sig ved de aspekter, som interesserer dem. –

I nedenstående fremstilling vil procesberetningerne fra Olaus

Petri og Hans Svaning blive forkastet. De er skrevet omkring 25 og 50 år efter begivenhederne. Langt nærmere ligger en beretning fra tre øjenvidner til blodbadet, den såkaldte relation. Den er kun skilt to-tre år fra begivenhederne. Den er vigtig og vil blive taget op til særskilt behandling ud fra filologiske, metodiske og delvis også retshistoriske synspunkter i det følgende afsnit.¹

I

Hovedkilderne er to aktstykker, som er levninger af det procesuelle forløb. Det ene er bevaret i original. Det er dateret Stockholm slot torsdag 8. november 1520, og er udstedt af fjorten gejstlige.

Gustav Trolle, ærkebiskop af Uppsala, nævnes forrest, og fem andre af udstederne er medlemmer af hans kapitel. Stockholm slot henhørte under Uppsala ærkestift, så det er kun disse seks, der juridisk set, har tilknytning til stiftet. En dominikaner fra Stockholm sidder også blandt de fjorten, men er ikke medlem af stiftets kapitel. De seks øvrige svenske deltagere er bisper og kapitelmedlemmer fra Linköping, Västerås, Strängnäs og Skara. Endelig er der en dansk biskop, Jens Beldenak af Odense, som er en fremmed både med hensyn til land og stift.

Originalen optager et andet aktstykke i sig og erklærer, at det gengiver det 'ord for ord'.² I sine berettende dele meddeler originalen, at dette andet aktstykke blev lagt frem for konge og rigsråd dagen før, onsdag 7. november. Gustav Trolle er eneudsteder af dette andet aktstykke, som er udateret, men henviser til kroningen af Christiern 2. til svensk konge søndag 4. november.³ Inden for disse dage henføres det gerne til 7. november, da det havde sin processuelle funktion.

Den rettergang, som har efterladt os aktstykkerne som levninger, må rekonstrueres som en helhed. Det er nødvendigt – i det mindste implicite – at arbejde med en procesmodel,⁴ og det kan

¹ Se nedenfor s. 311-37.

² E. HILDEBRAND, Dokumenten till Stockholms blodbads förhistoria, (Svensk) Historisk tidskrift (SHT.), 38. årg., Stockholm 1918, s. 122.

³ HILDEBRAND s. 122, jfr 124.

⁴ »Procesmodel« bruges for at holde procesrekonstruktionerne ude fra proceskilderne på den tydeligst mulige måde.

siges allerede at være gjort af flere forskere. Her skal blot nævnes Kristian Erslev, Gottfrid Carlsson, Lauritz Weibull, Curt Weibull og mig selv. Udviklingen er gået fra enkle til mere sammensatte modeller. Kauko Pirinen, der har gennemkritiseret Lauritz Weibulls model, kan siges at forudsætte en negativt præget model, der indeholder flere retsbrud. Hvad enten forskeren vil anse rettergangen for en skinproces, en halvt mislykket eller en helt regelret proces, er det klart, at en samlet rekonstruktion må til.

De to aktstykker fra processen står herved i centrum. Som levninger skulle de uden videre kunne give os konturerne af den helhed, de engang udgik fra. Men de har ingen direkte hjælp til os, f. eks. i form af selvbetegnelser. Og selv om aktstykket fra de fjorten omtaler aktstykket fra Gustav Trolle, sker det på to vage og ikke helt identiske måder.⁵ Det er derfor blevet en omstridt sag, hvorledes man skal bestemme dem i henhold til deres art og fastlægge deres funktionelle placering inden for processen som helhed.

Aktstykkerne indeholder enkelte udtryk, der er så væsentlige, at de viser vej mod den forsvundne helhed (f. eks. 'åbenbar' og 'kætter'). De meddeler derudover en række andre procesdetaljer.

Ved opbygningen af procesmodellen findes der hjælpemidler af betydning, som endnu ikke er fuldt udnyttet af forskerne. Den procesart, der fulgtes, betegnedes i samtiden som 'ekstraordinær'. Den var dog kun særegen i visse træk, mens den hvilede på et bredt grundlag af 'ordinær' art. Hele dette processystem var underlagt lovbud og retsprincipper af international karakter, nedlagt i den kanoniske kirkeret. Den gjaldt i Sverige, bl.a. som udfyldning af den svenske kirkeret. Da processen førtes mod svenskere og fandt sted på svensk jord, var det ikke så mærkeligt, at den også tog svensk kirkeret i betragtning. Lovbud og retsprincipper herfra spillede med ind.

Den ældre retning i blodbadsforskningen regnede kun med, at international kirkeret var relevant for processen. Uanset om man følger dette eller med den nye retning antager en dobbelthed af svensk og international kirkeret som retlig baggrund, kan der nok opnås enighed om følgende: det samlede kendskab til de lovbud, som gjaldt i 1520, må sikre bestemmelsen af de to procesaktstykkers art og funktion og sætte procesdetaljerne på plads. Men aktstyk-

⁵ 'scripth medh klagemaal' over for 'skripth och klagemaal', HILDEBRAND s. 122 og 124.

kerne er kun fragmenter af helheden og giver som nævnt ikke fuld besked. Med dem alene får vi kun en ufuldstændig model med mange tomme pladser. Kendskabet til lovbudene må hjælpe med til at udfylde nogle af disse tomme pladser, opbygge nogle af de mere frit konstruerede partier, uden hvilke der ikke kan blive en forståelig sammenhæng. Kendskabet til gældende lov og ret må kort sagt gennemstrukturere enhver procesmodel, så dens enkelte dele bliver bestemt, formet og placeret i overensstemmelse dermed.

Hvis elementer blandes ind fra en anden procesart, end den der følges, eller hvis der arbejdes med fejlfortolkede eller frit konstruerede lovbud, bliver modellen uden mindste gyldighed på de punkter, der berøres heraf. –

I min bog om blodbadet har det været mig magtpåliggende at gøre ret og skel til alle sider, når det gjaldt de øvrige forskeres indlæg. Jeg har søgt at fremhæve, hvad hver enkelt har bidraget med, og prøvet at nyttiggøre mig den omfattende litteratur, der foreligger om emnet.⁶ Det gælder også Lauritz Weibulls mere end 40 år gamle afhandling,⁷ hvis svage sider jeg for det meste har forbigået i tavshed.

Det har imidlertid vist sig, at Curt Weibull endnu i 1965 har ment at kunne benytte sin broders indlæg som den faste stamme i sin egen procesrekonstruktion.⁸ På denne baggrund er det nødvendigt at tage begge de weibullske procesmodeller op til prøvelse.

De modeller, som Weibullerne har opstillet, er i familie med hinanden. De lader sig delvis forene, dog således at Curt Weibulls model må ses som et forsøg på at forsvare og videreføre Lauritz Weibulls. Min procesmodel adskiller sig fundamentalt fra deres. Vi synes ganske vist enige om at sigte mod at forstå rettergangen som retsgyldig. Men allerede ved definitionen af dette begreb skilles vejene.

Weibullernes procesmodeller indeholder begge en påstand om,

⁶ NIELS SKYUM-NIELSEN, *Blodbadet i Stockholm og dets juridiske maskering*, København 1964 (herefter betegnet 1964, 2), passim bl.a. s. 13–16.

⁷ LAURITZ WEIBULL, *Stockholms blodbad*, Sc. I, Lund 1928, s. 1–83 (udarbejdet 1925–26, se s. 83). Hertil SAMME, *Kristian Erslev och Stockholms blodbad*, Sc. III, 1930, s. 117–39.

⁸ CURT WEIBULL, *Gustaf Trolle, Christian II och Stockholms blodbad*, Sc. 31, 1965, s. 1–54.

at det indledende aktstykke fra Gustav Trolle var retsstridigt!⁹ De har diskvalificeret det som procesakt, fordi de ikke kunne finde en tilfredsstillende funktion for det. Ikke desto mindre hævder de, at processen i deres modeller er regelret.¹⁰

Det er bl.a. her, definitionsforskellen kan iagttages. Som Weibullerne benytter begrebet retsgyldighed, tillader de, at det indbefatter et fatalt retsbrud. De går ud fra et andet, langt svagere markeret begreb, end jeg gør. –

Gustav Trolles aktstykke, der satte processen i gang, forlangte 'straf' over de sigtede.¹¹ Man kræver ikke afstrafning i civile processer, så blodbadsprocessen var strafferetlig fra første færd.

Lauritz Weibull går ud fra, at den kanoniske strafferet i kættersager så at sige var det eneste retsgrundlag for processen.¹² I tilslutning hertil mener Curt Weibull, at den var hovedgrundlaget.¹³ Man skal altså først og fremmest søge dér for at kunne efterprøve deres procesmodellers rigtighed.

Den kanoniske strafferet var rig på procesarter.¹⁴ For to af disses vedkommende skal nogle hovedtræk ridses op. Kun de er relevante ved efterprøvelsen af modellerne.

⁹ Se s. 295–97.

¹⁰ L. WEIBULL 1928 summerer op s. 64: »det hela var så till vida en regelrätt förd och lika regelrätt avslutad kättersprocess«.

¹¹ HILDEBRAND s. 124.

¹² Dertil verdslig, tysk ret, se s. 310–11.

¹³ Dertil verdslig, tysk ret, se note 12. – C. Weibull har desuden taget hensyn til min påvisning af, at svensk kirkeret spillede ind ved processen. De nye momenter, han på dette grundlag har indbygget i sin procesmodel, er dog misforstået i et par henseender.

¹⁴ *Crimina quinque modis agitari dicuntur*, GUILIELMUS DURANTI, *Speculum iuris* I–II, Francofurti 1592, II (III: I s. 3, spalte 1–2). *Via exceptionis* var dog en uegentlig procesart, L. TANON, *Histoire des tribunaux de l'inquisition en France*, Paris 1893, s. 261. *Denunciatio* må endvidere nærmest betegnes som en introduktion til *inquisitio*, PAUL FOURNIER, *Les officialités au moyen âge*, Paris 1880, s. 233, jfr. PAUL HINSCHIUS, *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland* VI: I, Berlin 1897, s. 66 – eller som en afart hertil WILLIBALD M. PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts* II, Wien, München 1955, s. 318. *Inquisitio* var en fuldstændig procesart, en retsforfølgning *ex officio*, hvor såvel anklager som anklageskrift var overflødige, EDUARD EICHMANN, *Das Prozessrecht des Codex iuris canonici*, Paderborn 1921, s. 27, PLÖCHL s. 317. Dommeren skulle fremskaffe beviserne ved en undersøgelse (*inquisitio*), hvorved den sigtede skulle medvirke. Afgørende var fremkomsten af vidneudsagn samt tilståelser fra den sigtedes side,

Den mest kendte er *accusationsprocessen*.¹⁵ Den kunne overhovedet ikke føres uden en anklager (*accusator*, også kaldet *actor*).¹⁶ Han skulle udpege den anklagede og fremlægge et anklageskrift, der angav de kriminelle handlinger.¹⁷ Anklageren havde bevisbyrden, endda i en sådan grad, at han ifaldt gengældelsesstraf, hvis han ikke formåede at bevise sine anklager.¹⁸ Det indebar en stor risiko for ham. Sagen førtes mellem parterne med påstande og modpåstande, den såkaldte kontradiktoriske forhandlingsform.¹⁹ Der kunne under rettergangen fremføres vidner og fremlægges breve af parterne. Brevene kunne indeholde bevisligheder af materiel art, d.v.s. sådanne som belyste tid, sted og art af de påsagte forbrydelser. Dommen lød på straf eller frifindelse.²⁰

Det var en langt enklere procesart, der benyttedes ved notorisk bekendte forbrydelser. Den betegnedes ikke uden grund som 'ekstraordinær'.²¹ Både anklager og anklageskrift var fuldstændig ude af billedet: ved 'en notorisk forbrydelse . . . er ingen anklager nødvendig'.²² Der skulle heller ikke ske nogen materiel bevisførelse: 'det notoriske fordrer intet bevis'.²³ Der kunne derfor ikke være tale om, at der under processen fremførtes hidtil ukendte, materielle beviser, som alene lagdes til grund for dommen. I så fald var processen etableret under de falskeste forudsætninger.

jfr EICHMANN l. c. Selv om denne procesform har givet navn till kætterinkvisitionen, har den ikke sin oprindelse dér, EICHMANN s. 26 med n. 4 og s. 27.

¹⁵ WALTER ULLMAN, *Some Medieval Principles of Criminal Procedure*, Juridical Review LIX, Edinburgh, London 1947, s. 4: *remedium ordinarium*.

¹⁶ NIC. MÜNCHEN, *Das kanonische Gerichtsverfahren und Strafrecht I-II*, 2. Ausg., Köln, Neuss 1874, I, s. 370-71.

¹⁷ MÜNCHEN I s. 367; FOURNIER s. 242-43.

¹⁸ EICHMANN s. 26; PLÖCHL s. 316.

¹⁹ Jfr EICHMANN s. 92.

²⁰ *Sententia condemnatoria* eller *sent. absolutoria*. Når KAUKO PIRINEN, *Källorna till Stockholms blodbad i kanonistisk belysning*, SHT. 75. årg., 1955, s. 248 taler om en *sententia declaratoria*, »som konstaterade faktum«, er dette også en straffedom, der blot fastslår den med begåelsen af handlingen allerede indtrådte straf, f. eks. *ipso facto* straf inden for bandlysningens område, EICHMANN s. 172.

²¹ DURANTI II (III: I s. 42, spalte 1).

²² c. 8 X III 2; c. 9 X V 1; jfr FOURNIER s. 282.

²³ Om de mange lovsteder se CARL GROSS, *Die Beweistheorie im canonischen Process I-II*, Wien 1867, Innsbruck 1880, I s. 48 n. 2, jfr FOURNIER s. 282, EICHMANN s. 26 og PLÖCHL s. 316.

At benægte notoriske handlinger var en frivolitet. De sigtede kunne dog bestride, at deres forbryderiske handlinger havde notoritetskarakter. Dette rent formelle forhold måtte så bevises for dommeren. Det var ikke svært. Når to vidner beviste, at noget var notorisk, var det bevist.²⁴ Havde dommeren konstateret, at der forelå *notoria*, skulle han blot afsige dommen.²⁵

Nu er det ikke vanskeligt at placere blodbadsprocessen i det rigtige spor. Procesaktstykkerne taler om 'åbenbare ... ugerninger' og 'åbenbare, uærlige gerninger' – tre gange om 'åbenbart kætteri', fire gange om 'åbenbare kættere'.²⁶ Når noget er åbenbart, foreligger der et *notorium*. Lauritz Weibull har fortjenesten af som den første at have konstateret dette, og Curt Weibull har fortsat på samme rigtige måde. Men de har været inkonsekvente, når de skulle strukturere deres procesmodeller efter notoritetsprocessens regler.

1. fejl. Lauritz Weibull har en bemærkning om, at »i mål, där accusatoriskt förfarande annars kommer i fråga, men där ... ett notorium föreligger, kräves ingen 'accusatio'«. ²⁷ Men han har ikke draget den selvfølgeligelige slutning, at der i så fald heller ikke behøves nogen accusator eller actor.

Magister Jon Eriksson fra Uppsala »förelägger Gustaf Trolles klagoskrift för konungen och riksrådet«, han sørger for »anklagelsens framförande«. ²⁸ Den næste dag »framlägger ... samme mäster Jon ... skuldfrågan till besvarande ... Han var nu aktor – aktor i målet«. ²⁹ Curt Weibull citerer: »enligt Lauritz Weibull ... är han aktor i målet denna och föregående dag« og viderefører som sin egen opfattelse, at Jon Eriksson den ene dag var »åklagare vid domstolen« og begge dage »aktor i målet«. ³⁰

Weibullerne har sammenblandet procesarterne. En actor eller accusator er utænkelig i en notoritetsproces.

²⁴ DURANTI II (III: I s. 43, spalte I § 9); jfr EICHMANN s. 24 (to vidner, der ikke kunne anfægtes).

²⁵ FOURNIER s. 282.

²⁶ HILDEBRAND s. 122–24.

²⁷ L. WEIBULL 1928 s. 45–46.

²⁸ SAMME s. 29 og 31.

²⁹ SAMME s. 30 og 56; SAMME 1930 s. 129 (»aktor i målet« findes ikke hos KRISTIAN ERSLEV, Det stockholmske Blodbad, (Dansk) Historisk Tidsskrift IX:6 (DHT.), Kbhvn. 1929, s. 256, som L. Weibull henviser til, men er dennes egen formulering).

³⁰ C. WEIBULL 1965 s. 21 n. 8 og 36.

Denne processuelle fejl trækker en metodisk fejl med sig og fører os langt videre. Vi står i virkeligheden ved et af debattens hovedpunkter. Der er jo ikke tale om, at Weibullerne har læst i aktstykket fra de fjorten, at Jon Eriksson var anklager. Det beretter blot om hans optræden, uden at hans funktioner er karakteriseret. Weibullerne skulle have ladet lovbudene om notoritetsprocessen være ledetråd for hans plads inden for deres procesmodeller. I stedet har de overført en funktion fra accusationsprocessen, som de så hæfter på ham. Efter at have foretaget denne påhæftelse sammenligner de det samlede resultat med andre kilder, specielt med relationen fra de tre øjenvidner.

Relationen nævner ikke Jon Eriksson og har da heller ikke nogen anden i den absurde funktion som anklager. Det kommenteres af Lauritz Weibull på følgende måde: »mäster Jon ... mister ... i relationen ... den roll av aktor han ... haft ... Det har emellertid ... varit nödvändigt ha en man, som denna dag ställde spørgsmålet: skyldiga eller inte skyldiga? Och mäster Jon ... förvandlas då till en annan mäster Jon, Johannes Bældenak«. ³¹ Curt Weibull tager tanken op: »åklagaren vid domstolen ... mäster Jon, har ersatts av ... Jens Beldenak«. ³²

Dette er en af de væsentligste indvendinger af metodisk art imod relationen. Den får påduttet en tendentiøs personombytning, fordi en »aktor« eller »åklagare« forefindes – ikke i aktstykket fra processen – men i de weibullske procesmodeller. Relationen skal tvinges til at korrespondere hermed. Når det ikke kan ske, bliver relationen nedvurderet. Med Lauritz Weibulls ord: »säkra fakta, som Uppsalakanikerna kände, borteliminerade de i sin relation. De insatte i stället nya«. ³³ Curt Weibull har indordnet den påståede personombytning »i den härva av lögner och halvsanningar, som de tre Uppsalaprästererna trasslat samman«. ³⁴

Synspunkter hos andre forskere fejlvurderes tilsvarende, f. eks. af Lauritz Weibull: »Erslev har sökt förena dessa stridiga uppgifter ... Vad mäster Jon och Jens Bældenak angår, menar han, att inte heller här föreligger oförenliga uppgifter: det kan tänkas, att först den senare, sedan den förre uppträtt ... All harmonisering är i

³¹ L. WEIBULL 1928 s. 31.

³² C. WEIBULL 1965 s. 36.

³³ L. WEIBULL 1928 s. 32.

³⁴ C. WEIBULL 1965 s. 37.

historisk vetenskap vanskelig. Den för i regel till reallt ohållbara slutsatser. Här är den utesluten.«³⁵

Det »oförenliga« foreligger kun mellem procesmodellerne og relationen, ikke mellem denne og procesaktstykkerne. Det viser sig således, at en på forkerte grunde gennemført distancering mellem kilderne – hvad man kan kalde for en uberettiget *disharmonisering* – hvad enten den ser bort fra ligheder eller fra forenelige elementer, kan lede på vildspor ligeså vel som den bekendte overdrivelse til modsat side.

2. *fejl*. Hvad angår Lauritz Weibulls procesmodel, viser den også en sammenblanding af procesarterne med hensyn til Gustav Trolles andel. Han omtaler denne som »anklagare«³⁶ og karakteriserer bl.a. hans aktstykke som »anklagelse« og »kætterianklagelse«.³⁷ Det er begreber, der er overført fra den ordinære accusationsproces.

Der er imidlertid endnu et hovedpunkt, hvor begge de her kritiserede modeller udviser en sammenblanding af procesarterne.

Ligesom ved den forrige fejl er Lauritz og Curt Weibull gået ud fra de rigtige præmisser: »bestraffandet av ett brott måste i regel föregås av bevisföring; vid ett notorium behövs inga vittnen . . . Står notorieteten fast, är domarens värv att utan vidare skrida till dom«.³⁸ Curt Weibull skriver i fortsættelse heraf, at det ikke var nødvendigt med »någon formell rättegång med vittnen och bevisföring«.³⁹

Men ingen af dem har draget den selvfølgelige konklusion, at der virkelig ingen egentlig bevisførelse behøvedes i 1520.

Inden for Lauritz Weibulls procesmodel gjaldt ransagningen for konge og rigsråd »inte endast ett fastställande av notorieteten. Den gällde i samband därmed också ett klarläggande av själva brottets art«.⁴⁰

Som kilder for dette uhørte at misbruge en notoritetsproces til at klarlægge forbrydelsens art, refereres to meget sene beretninger: »Johannes Svaning berättar . . . att . . . Sten Stures enka Christina Gyllenstierna . . . svarade: 'Min husbonde har inte gjort något värre

³⁵ L. WEIBULL 1928 s. 31.

³⁶ SAMME s. 31 og 66; som »aktor« s. 43.

³⁷ SAMME s. 31, 65, 66, 69, 74, 75 og 82.

³⁸ SAMME s. 46.

³⁹ C. WEIBULL 1965 s. 9.

⁴⁰ L. WEIBULL 1928 s. 48.

mot ärkebiskopen än alla de andra, de som beband sig emot honom. Där fins ett nog så klart vittnesbörd om den bebindelsen. Alla har de tillhopa beseglat sammansvärjelsebrevet'. Ett ord, som tidigare inte hörts: sammansvärjelsebrevet, var utkastat ... Olavus Petri berättar mera kortfattat, men låter som Svaning Christina Gyllenstierna vara den som föranleder framkomsten av sammansvärjelsebrevet ... Ett dokument, dittills obeaktat, lika okänt för Gustaf Trolle som för konung Christiern ... var under själva ransakningen plötsligt kommet fram.«⁴¹

Disse beretninger har fået en hovedplads i Lauritz Weibulls procesmodel: »Gustaf Trolle hade i sin klagoskrift stämplat de av honom anklagade såsom uppenbara kättare. Men det hade i själva verket inte lyckats honom att kanoniskt föra beviset för brottet ... Det kom till ransakning ... Då framlades sammansvärjelsebrevet. Verkan måste ha varit enorm ... Det ställda, men ännu helt svävande huvudproblemet: kättare eller inte kättare? var med ens löst.«⁴²

Lauritz Weibull skulle have ladet sin procesmodel præge af lov-budene om notoritetsprocessen, hvorefter domsafgørende, materielle beviser skulle og måtte være almindeligt kendt i forvejen. I stedet har han, ganske unødvendigt, benyttet de langt yngre beretninger, der forudsatte en ordinær accusationsproces. På denne måde har han fået indbygget en for notoritetskravet ødelæggende bevisgang i sin model.

Efter at have indbygget dette fremmedelement jævnfører han procesaktstykkerne med modellen og vil tvinge dem til at harmonere hermed: »vill man ha beviset ... för den stora betydelsen av sammansvärjelsebrevets framkomst, behöver man endast läsa« aktstycket fra de fjorten. »Gustaf Trolles hela vidlyftiga argumentering för kätteriet är ... borta. Premisserna har helt omlagts. De har omlagts på basis av sammansvärjelsebrevet.« Dommen påstås derfor også at være fældet »på grundval av det bevismaterial, som samlats och sammanställts den föregående dagen.«⁴³

I Curt Weibulls procesmodel findes tilsvarende træk. Han fastholder sin broders forklaring om, at edsforbundets brev (sammensværgelsesbrevet) skulle have været ukendt for Gustav Trolle. Det

⁴¹ L. WEIBULL 1928 s. 48-49, jfr 64 og SAMME 1930 s. 127-28.

⁴² SAMME 1928 s. 53 og SAMME 1930 s. 128.

⁴³ SAMME s. 56-57.

var derfor udelukket, at han kunne benytte det ved affattelsen af det aktstykke, der satte processen i gang. Først i aktstykket fra de fjorten skal det være »ett avgörande bevis för ... det uppenbara kätteriet«. ⁴⁴ Curt Weibull påkalder sig herved en række aktstykker ⁴⁵ og beretninger, blandt disse nogle langt yngre.

Men hverken de berettende dele i aktstykkerne fra blodbadet eller de i tid nærmeste beretninger har det mindste om, at edsforbundets brev var ukendt inden rettergangen. De antyder eller meddeler ene og alene, at det benyttedes under denne. Kun tre meget sene beretninger har historien om det domsafgørende, materielle bevis, der pludselig skal være dukket op. Foruden Hans Svaning, der er ca. 50 år yngre, er det Olaus Petri samt en beretning i en rigsrådsdom, begge ca. 25 år yngre. Hvad denne sidste angår, hører den hjemme i det samme fejlagtige overleveringsmilieu som Olaus Petri: begge beretninger går ud fra forestillingen om en ordinær accusationsproces i 1520. ⁴⁶

Som ovenfor gengivet har Lauritz Weibull indbygget bevisgangen fra Svanings og Olaus Petris beretninger i sin model, mens procesaktstykkerne skal tvinges til at harmonere hermed. Da jeg i mellemtiden har kritiseret denne uberettigede harmonisering, ⁴⁷ har Curt Weibull tiltrådt lidt af et tilbagetog i så henseende. ⁴⁸

Men det er ene og alene de meget sene beretninger, der har historien om det pludseligt opdukkende brev og dets altafgørende betydning. Når Curt Weibull fastholder disse sidste forhold, men

⁴⁴ C. WEIBULL 1965 s. 24 n. 3 (25).

⁴⁵ Et af disse er Christiern 2. s aktstykke til paven fra foråret 1521, hvor der berettes følgende: *producte [sunt] inter cognoscendum littere aliquorum prelatorum atque nobilium et civitatis Stokholmensis sigillis obsignate*, Acta pontificum Danica VI (APD.), Kbh. 1915, s. 336. De første ord betyder ganske neutralt »fremlagt under ransagningen«, mens C. Weibulls referat, l. c. s. 24 n. 3 (25), »framhämtats den 7 november« kunne misforstås, som om det her omtalte edsforbundsbrev havde været ukendt tidligere.

⁴⁶ Rigsrådsdommen skulle motivere konfiskationen af Gustav Trolles gods og er af GUNNAR T. WESTIN, *Historieskrivaren Olaus Petri, Svenska krönikans källor och krönikeförfattarens metod*, akad. avhdl., Lund 1946, s. 499, jfr 488, karakteriseret som et kulminationspunkt i propagandaen imod ham, altså stærkt tendentios.

⁴⁷ SKYUM-NIELSEN, *Nya synpunkter på blodbadet, Tvistefrågor i svensk historia*, red. av BIRGER SALLNÄS, Sthlm., Lund 1964 (herefter betegnet 1964, 1) s. 125.

⁴⁸ C. WEIBULL 1965 s. 41 n. 2, jfr 24 n. 3. – Det må dog ikke glemmes, at L. WEIBULL 1930 s. 121 n. 1 forsøger et forsvar for Svaning.

lægger luft mellem sin model og de nævnte beretninger, står han uden noget kildegrundlag for sin konstruktion.

Selv efter at procesaktstykkerne er blevet mere og mere inddraget i debatten, har så at sige alle forskere fortsat med at harmonisere dem med de sene beretninger. Således er også Lauritz og Curt Weibull endt dér, hvor de står: skønt kildekritisk indstillet foretager de, direkte eller indirekte, en uberettiget harmonisering med langt yngre beretninger – og skønt tilhængere af notoritetsprocessen sprænger de den ved at indføre hovedbeviset på et altfor sent tidspunkt.

Inden for min procesmodel gives der, mener jeg, gode grunde for, at edsforbundets brev forelå i forvejen. Det kunne derefter under rettergangen for konge og rigsråd erklæres for notorisk bekendt.⁴⁹ Det er en nødvendighed at følge denne antagelse. Ellers bliver der ikke skygge af mening i at tale om notoritet.

3. *fejl*. Inden for Weibullernes modeller drejer rettergangen sig alene om kætteri. Men aktstykket fra Gustav Trolle opregner en lang række kriminelle forhold, som ikke er kætteri.

»Förbrytelserna mot biskoparnas och klerkernas personer och mot den kyrkliga egendomen«, siger Lauritz Weibull, dertil »den tredje förbrytelsen ... trugandet till att under rådande interdikt säga messan ... kan givetvis vara utslag av kætteri. Men de konstituera inte något sådant ... Klagoskriften brast i motiveringen för kætteri ... Beskyllningen vidhölls emellertid.«⁵⁰

Curt Weibull siger omtrent det samme: »de förbrytelser, som Sten Sture och hans anhängare enligt ärkebiskopen skall ha gjort sig skyldiga till, konstituerar icke något kætteri ... Icke ett enda av de bevis, som han framförde, var rättsligt bärkraftigt ... Ärkebiskopens handlingssätt är märkligt. Så mycket mer märkligt som han bör ha varit väl förfaren i kanonisk rätt«. Men hans aktstykke »står ej i överensstämmelse med kanonisk rätt«.⁵¹

Inden for de weibullske procesmodeller er processens indledende aktstykke bragt i strid med sit eget retsgrundlag!

Der er det specielle ved denne fejl, at ingen benægtelse er mulig, eftersom begge forskere vedgår den blankt.

⁴⁹ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 75-76 og 95.

⁵⁰ L. WEIBULL 1928 s. 44-45 og 64.

⁵¹ C. WEIBULL 1965 s. II og 43.

Når man har at gøre med strafferetlige aktstykker fra svensk middelalder, definerer nævnet eller dommeren ikke altid den eller de påsagte forbrydelser. Det kan dog ikke holde forskeren tilbage. Det er en selvfølge, at han må opsøge de lovbud, som de måtte have støttet sig på, for at nå til bunds i sagen. Dette gælder ganske særligt, når der kan foreligge et sammenstød af flere forbrydelsesarter.⁵²

Hverken Lauritz eller Curt Weibull har forestillet sig en sådan komplicerende mulighed. De har villet tvinge én eneste, almentdækkende definition frem inden for aktstykket med forbrydelserne.⁵³ Det taler godt nok om kætteri, men som Weibullerne selv betoner, kan de nærmere specificerede forhold ikke bringes ind under denne kategori.

Forbrydelserne bestod i overgreb mod kirken, dens lovbud og personer, ganske særligt mod bisperne. Men international kirkeret havde gennem 380 år og svensk kirkeret gennem 240 år gang på gang fastslået, at den slags forhold udgjorde bandsforbrydelser.⁵⁴ At denne definition også 1520 er uafviselig rigtig, ses af, at Gustav Trolle året før havde defineret de sværeste af netop disse forbrydelser på samme måde. I sin klage til paven henviser han til international kirkeret: 'det er af loven fastsat, at hvis nogen efter djævlens tilskyndelse forfalder til den art helligbrøde, at han i sin frækhed og uretfærdighed fanger en biskop eller befaler ham fanget eller giver råd eller støtte dertil, så er han gennemboret af bandlysningens og anathemaets sværd'.⁵⁵

⁵² Jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 66.

⁵³ »Det är av vikt, att i denna punkt strikt fasthålla vad som står i skrivelsen och icke i denna inlägga något, som icke står i den«, erklærer C. WEIBULL 1965 s. 7. Men både han og hans broder opererer med begrebet »vakance«, den sidste også med »delegation«, uden at føle sig det mindste bundet af, at hverken procesaktstykkerne eller andre blodbadskilder benytter disse begreber. (Det er en helt anden sag, at begge begreber i virkeligheden er brugt af dem på en irrelevant måde, se nedenfor s. 298–303). – Enhver forsker må have adgang til at benytte hele bredden af gældende lov og ret i sit forsøg på at skabe en meningsfyldt procesmodel.

⁵⁴ MATHIAS HAUSMANN, Geschichte der päpstlichen Reservatfälle, Regensburg, New York und Cincinnati 1868, s. 65 ff.; H. REUTERDAHL, Statuta synodalia veteris ecclesiae Sveogothicae, Lundæ 1841, s. 34 ff. Jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 58–64.

⁵⁵ APD. VI s. 256, der henviser til c. 29 C XVII qu 4.

Fejlbedømmelsen af denne og andre tilsvarende forbrydelser kan herefter ikke ligge hos Gustav Trolle. Den må være en specialitet for de weibullske procesmodeller. Den internationale kirkeret byder, ligesom den svenske, rige muligheder for en rigtig forbrydelsesdefinition. Men her svigter Weibullernes kendskab til eller benyttelse af gældende lov og ret.

4. *fejl*. De følgende fire fejl vedrører det samme hovedled inden for de weibullske procesmodeller – de fjorten gejstlige, der forsamledes på Stockholm slot 8. november. De skulle, som Lauritz Weibull har udtrykt det, udgøre »en domstol, mot vars kanoniska kompetens intet kunde anföras. Den var en i alla avseenden laglig domstol«. ⁵⁶

Allerede i 1941 stillede Yngve Brilioth sig skeptisk hertil med spørgsmålet: »vem sammankallar domstolen?» ⁵⁷ I 1955 svarede Pirinen: »denna domstol hade icke sammankallats av vederbörande kyrklig myndighet, utan av konungen«. ⁵⁸ Videre spurgte Brilioth: »varpå grundar sig dess medlemmars kompetens?» ⁵⁹ Pirinen svarede: »dess enskilda medlemmars kompetens var grundad uteslutande på denne (∴ konungens) kallelse«. ⁶⁰

Curt Weibull benægter dette: »domstolens kompetens stödde sig icke på konungens kallelse«. Hans benægtelse hviler på to påfaldende argumenter: domstolen »representerade nära nog hela den svenska kyrkan och var med sina företrädare för fem av Sveriges sju stift kompetent att avsäga en dom i kätterimål«. Dens kompetence skulle med andre ord skyldes, at den var repræsentativ for flertallet af de svenske stifter. – Dernæst hedder det: »den var även auktoritativ. Dess ledamöter var delvis de främsta i den dåtida svenska kyrkan. Denna var i domstolen företräd av sin högste värdighetsinnehavare och ledande man, Sveriges ärkebiskop«. ⁶¹ I resuméet formuleres det således, at »nogle af de til alle tider mest betydelige mænd i den svenske kirke var medlemmer« af denne såkaldte domstol. ⁶²

⁵⁶ L. WEIBULL 1928 s. 56.

⁵⁷ YNGVE BRILIOTH, Svenska kyrkans historia II, Den senare medeltiden 1274-1521, Sthlm. 1941, s. 540.

⁵⁸ PIRINEN s. 261, jfr s. 253-54.

⁵⁹ BRILIOTH s. 541.

⁶⁰ PIRINEN s. 261.

⁶¹ C. WEIBULL 1965 s. 26, jfr 24.

⁶² SAMME s. 52.

Det er vist aldrig tidligere hævdet, at den formelle ret til at afsige dom skulle have noget som helst at gøre med, om den pågældende var en betydelig mand eller ej. – Det er næsten ligeså ejendommeligt, at dommerkompetencen skulle være knyttet til noget, der ligner et moderne repræsentationsprincip.

Hvad de svenske deltagere angår, som Curt Weibull i denne forbindelse interesserer sig for, var der aldeles ikke tale om, at de stod ensartet med hensyn til dommerkompetence og skulle kunne være ligestillede repræsentanter for stifterne.

Det synes at være forbigået Curt Weibulls opmærksomhed, at domsmagten normalt⁶³ var centreret omkring bisperne. Den faste betegnelse for dem var 'ordinære dommere', *judices ordinarii*.⁶⁴ Kanonisk ret erklærer, at 'bispen vides at have den ordinære jurisdiktion i hele sit stift'.⁶⁵ Flertallet af disse dommere manglede i 1520, nemlig bisperne af Åbo, Växjö, Skara og Strängnäs. Det var herefter kun tre af stifterne, der havde repræsentanter, hvad dommerkompetence angår. Det var ærkebispens af Uppsala og bisperne af Linköping og Västerås. Men ved de to sidste var den spærret af rettens regler.

Kanonisk ret indskærper, at en biskop kunne 'sidde til doms . . . på et hvilket som helst sted i sit stift'.⁶⁶ Men at udøve jurisdiktion uden for stiftet var ham strengt forbudt.⁶⁷ Hans af Linköping og Otto af Västerås var afskåret fra at udøve deres dommerkompetence på Stockholm slot, der henhørte under ærkestiftet.⁶⁸

Når Curt Weibulls procesmodel tillægger de tretten svenske deltagere dommerkompetence i henhold til autoritet og repræsentativitet, sker det ud fra konstruerede regler, som ikke har nogen begrundelse i kanonisk ret.

5. *fejll*. Når man med Weibullerne vil tillægge den brogede forsamling en status som »domstol«, må der yderligere forklaringer til.

Lauritz Weibull har forsøgt at få skik på gruppen: »enligt Lucius III:s edikt 1184 utövar biskopen domsrätten med råd av sina kler-

⁶³ Om tilfælde af vakance se nedenfor s. 299–300.

⁶⁴ c. 1 ff. X De officio iudicis ordinarii I 31.

⁶⁵ c. 7 in VIto I 16, jfr EICHMANN s. 51 og PLÖCHL s. 309.

⁶⁶ Se note 65.

⁶⁷ c. un. Clem. II 1.

⁶⁸ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 180 n. 8.

ker«. ⁶⁹ Dette dekret er optaget i Gregor 9.s lovbog af 1234. Helt præcist meddeler det, at paven fælder bandsdom over alle, som 'de enkelte bisper i deres stifter dømmer som kættere med råd af de gejstlige'. ⁷⁰

Men dekretet skal tolkes ligeud efter sin ordlyd. Det taler om 'de enkelte bisper i deres stifter'. Det omhandler med andre ord den normale domsudøvelse ved hver enkelt biskop, siddende til doms i sit retmæssige territorium, stiftet. Her kan han modtage råd fra sine kapitelsmedlemmer. Dekretet er derfor på forhånd irrelevant for alle stiftsfremmede deltagere i kredsen på de fjorten. ⁷¹ Det var det store flertal, bl.a. ærkedegnen fra Strängnäs og dekanen fra Skara.

Lauritz Weibull fortsætter dog sin tankegang: »de två, veterligen i Stockholm närvarande biskoparna av Strängnäs och Skara var ... uteslutna. I deras ställe mötte ärkedjeken från det förra stiftet och dekanen från det senare«. ⁷²

Forklaringen skal være følgende: »i händelse av vakans dömer klerkerna själva, om lämpligt med råd av biskoparna i närliggande dioecesar«. ⁷³ Curt Weibull har videreført dette: »biskoparna i två stift – Matthias i Strängnäs och Arvid i Åbo och med till visshet gränsande sannolikhet även en tredje Vincent i Skara – tillhörde de som kättare utpekade och enligt kanonisk rätt dömde vid vakans klerkerna själva«. ⁷⁴

Det skal først bemærkes, at hverken procesaktstykkerne eller nogen anden blodbadskilde antyder noget om vakance.

Fortolkningsgrundlaget er det dekret, som er diskuteret ovenfor. ⁷⁵ Det lader pavelig bandsdom falde over alle, som de 'enkelte bisper i deres stifter dømmer som kættere med råd fra de gejstlige – eller de gejstlige selv, når sædet er vakant, om nødvendigt med råd fra nabobisperne'. ⁷⁶ Talen er ligesom før om de lokale dom-

⁶⁹ L. WEIBULL 1928 s. 55.

⁷⁰ c. 9 X V 7.

⁷¹ Gælder også bisperne af Linköping og Västerås, se SKYUM-NIELSEN, Kirkekampen i Danmark, Jakob Erlandsen, samtid og eftertid, Kbh. 1963, s. 144 n. 19.

⁷² L. WEIBULL 1928 s. 56, jfr C. WEIBULL 1965 s. 26.

⁷³ L. WEIBULL 1928 s. 55.

⁷⁴ C. WEIBULL 1965 s. 26.

⁷⁵ Hertil henviser L. WEIBULL 1928 s. 55.

⁷⁶ c. 9 X V 7.

fældelser inden for stiftet – nu udøvet i bispens sted af de gejstlige ved kapitlet.⁷⁷ Alene af den grund er dekretet uanvendeligt i denne forbindelse.

Dernæst er betingelsen, at der foreligger vakance.⁷⁸ Men bisperne af Strängnäs og Skara var jo aldeles ikke henrettet, da de fjorten trådte sammen 8. november. Det måtte ellers have været den logiske konsekvens, hvad hverken Lauritz eller Curt Weibull har taget i betragtning.

Kendskabet til gældende lov og ret bør gennemstrukturere enhver procesmodel. Men Weibullerne har kun kunnet nyttiggøre sig det her omtalte dekret ved hjælp af fejlfortolkninger.

6. *fejl*. Ifølge Lauritz Weibull skulle den danske biskop Jens Beldenak, ligesom syv af de svenske deltagere, have været delegeret dommer: »att delegation, domsmaktens överflyttning även på andra, här som annars kunde äga rum, är självfallet«.⁷⁹

Det skal indledningsvis oplyses, at intet af aktstykkerne fra processen så lidt som nogen anden blodbadskilde antyder noget om delegeret domsmagt.

Lauritz Weibulls ræsonnement er i virkeligheden standset på halvvejen. Ved delegering overføres en retssag fra en højere til en lavere instans, og det sker gennem en fuldmagt *ad hoc*.⁸⁰ En række *delegati* forudsætter altså både en delegerende dommer, *delegandus*, og en fuldmagt, som udgår fra dennes juridiske myndighed.

Det er ikke klargjort af Lauritz Weibull, hvem den delegerende dommer skal have været, og hvilken fuldmagt de otte delegerede dommere skal have haft. Hvis man forsøgsvis fører hans hjælpeforklaring videre, kommer kun paven eller ærkebispens på tale som den højere instans.

I kanoniske retssager er de pavelige delegerede velkendt. De får i reglen tillagt pavelig domsmagt i én bestemt sag, og kun det kunne

⁷⁷ Svenska Riksarkivet, papir, 1461 8/9, giver et eksempel på en sådan dom, hvor bispestolen i Skara stod vakant. Retten holdtes i Skara domkirkes sakristi, og dommen fældedes af ærkeedegnen, dekanen og hele kapitlet i Skara.

⁷⁸ Jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 179 n. 5.

⁷⁹ L. WEIBULL 1928 s. 56 (»tydligt såsom delegati«) og 55. – Udover de otte såkaldte »delegati« var der Hans af Linköping og Otto af Västerås (hertil ovenfor s. 297–98) samt Gustav af Uppsala (hertil nedenfor s. 303–06). De tre sidste var to prælater og en kannik fra Strängnäs og Skara (til prælaterne: ovenfor s. 298–300).

⁸⁰ JARL GALLÉN/TROELS DAHLERUP, Jurisdiktion, Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder VIII, Kbh. 1963, spalte 34–36.

være aktuelt i denne forbindelse. Men hvis paven skulle have været den delegerende, er der den uovervindelige vanskelighed, at processen så måtte have været ført som en pavelig delegationsproces. Reglerne herfor var ikke blot strenge,⁸¹ men så specielle at de måtte have sat sig spor i procesaktstykkerne.⁸² Blandt meget andet skal nævnes, at man aldrig finder otte dommere delegeret af paven. Normalt bliver en eller to-tre udpeget.⁸³

Ræsonnementet bliver ikke mindre umuligt, hvis det forsøges ført igennem med ærkebispens som den delegerende dommer. En pavelig delegeret sidder naturligvis ikke til doms sammen med paven, men er hans stedfortræder i den pågældende sag. På samme måde måtte ærkebiskop Gustav være trådt ud af sagen, hvis han skulle have delegeret sin domsmagt bort til andre.⁸⁴ Men da han har anbragt sig side om side med de otte »delegerede dommere«, er det alene af den grund udelukket, at de skulle sidde og dømme på hans ærkebiskoppelige myndighed.

I delegationstanken er der ingen dækning for Jens Beldenaks eller de syv andres tilstedeværelse i Stockholm som påståede dommere. I kanonisk ret gælder, at 'man ikke skal tro, at nogen er delegeret, medmindre han beviser sin delegation'.⁸⁵ Heller ikke videnskabsmanden skal tro på noget sådant, medmindre han præsenteres for beviser.

Curt Weibull har forsøgt sig med en anden forklaring, der alene omfatter Jens Beldenak: »domstolen . . . har förstärkts med biskopen i Odense, knappast något i unionstiden otillåtligt, snarast en fortsättning, som det sagts, på en tidigare inslagen samnordisk väg».⁸⁶

⁸¹ Om pavelig delegation: A. E. LYONS, *The collegiate Tribunal of first Instance*, *Canon Law Studies* no. 78, Washington 1932, s. 3 ff. Jfr PLÖCHL s. 72-73.

⁸² Jfr den pavelige fuldmagt af 1498 for kong Hans til fordel for ærkebiskop Jakob Ulvsson med flere, mod Sten Sture den Ældre m.fl. APD. V, Kbh. 1913, nr. 3616. Hertil SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 44-46, jfr 25 og 180 n. 6. - Se også note 83.

⁸³ c. 1, 3, 7, 11, 26-28, 37 og 43 X *De officio iudicis delegati* I 29 (om antallet delegerede dommere: c. 3 (en) - 6, 16, 23 og 27 (to) - 17 og 21-22 (tre)).

⁸⁴ Om biskoppelig delegation: F. KOBER, *Der Kirchenbann*, Tübingen 1863, s. 67, 78-85. - Til en stedfortræder i kættersager TANON s. 417. - Et praktisk eksempel C. DOUAIS, *L'inquisition, ses origines, sa procédure*, Paris 1906, s. 329.

⁸⁵ c. 31 X I 29.

⁸⁶ C. WEIBULL 1965 s. 26.

Hans eneste holdepunkt er en henvisning til Pirinen.⁸⁷ Dennes materiale har dog ingen relevante paralleller, nemlig domfældelse af indenlandske undersåtter på indenlandsk territorium, men ved en udenlandsk biskop. I en kirkelig retssag kunne der nok gives råd på fællesnordisk basis, som det skete i 1419 – endda i to former, både som en ekspertise i et konkret retstilfælde (*declaracio*)⁸⁸ og som et abstrakt responsum (*deliberacio*).⁸⁹ Men der kunne ikke gå dom.

Når det gælder udøvelsen af Jens Beldenaks domsmagt, kommer to ting i betragtning, dels undersåtterne, dels territoriet.

Hvad dette indebar, ses af Jeanne d'Arcs proces. Hun blev arresteret i Beauvais stift, hvis bisp følgelig blev kompetent til at dømme hende ud fra reglen om arrestationsstedet.⁹⁰ I hans stift truede strejftog fra franske friskarer en eventuel proces. Bispem drog hende da for retten i Rouen, et stærkt engelsk støttepunkt. Men her befandt han sig i Rouen ærkestift. Ærkesædet var ydermere vakant. Kapitlet kunne under en virkelig vakance udøve den ærkebiskoppelige jurisdiktion i stiftet.⁹¹ Det bevilgede ham ret til at nedsætte sig som dommer i denne ene sag og trådte selv uden for processen.⁹²

Beauvaisbispem fik 'som en biskop' anvist 'et territorium i Rouen by og stift'.⁹³ Han kunne derfor udtale, at 'processen førtes for os i henhold til vor jurisdiktion i Beauvais, men på anvist territorium'.⁹⁴ Det er sådanne formalia, der skal iagttages, når kanonisk ret påberåbes som grundlag.

⁸⁷ PIRINEN s. 254 med n. 36.

⁸⁸ En anden ekspertise i et konkret retstilfælde, fra Växjö 1423, betegnes også som en *declaracio*, ms. C 578 f. 273 v. i Uppsala Universitetsbibliotek.

⁸⁹ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 30-32 efter Svenskt Diplomatarium från och med år 1401 IV, Sthlm. 1904, nr. 2661. Før min påvisning af at ikke alle procesaktstykker er anklageskrifter og domme, men enkelte af dem ekspertiser og responsa (l. c. s. 24-34), er den raffinerede fremgangsmåde i 1419 blevet misforstået som en domsafgørelse, BRILIOTH s. 334 (jfr HENRY BRUUN, Biskop Jens Andersen (Lodehat) som oppositionsfører, DHT. XI:6, 1962, s. 445-46).

⁹⁰ PIERRE CHAMPION, Procès de condamnation de Jeanne d'Arc I (Bibliothèque du XVe siècle xxii), Paris 1920, s. 14, 16, 17 og 32; SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 191 n. 23: *ubi reus reperitur*.

⁹¹ CHAMPION s. 15; PLÖCHL s. 157-58.

⁹² Jfr CHAMPION s. 291-92 og 3-30.

⁹³ SAMME s. 166.

⁹⁴ SAMME s. 95.

I Stockholm år 1520 var Gustav Trolle den ordinære, kompetente dommer. Hvis Jens Beldenak virkelig skulle have kunnet udøve domsmagt dér, forudsatte det tre ting: Gustav skulle have delegeret ham domsret over sine undersåtter (personel kompetence) og domsret i sit stift (territoriel kompetence). Endelig lå der i delegationen, at Gustav selv skulle være trådt tilbage.

Ingen af disse ting vides at være sket. På den ene side er der intet kildebelæg for en ordning af formkravene. På den anden side sidder Gustav og Jens side om side i den såkaldte domstol.

Lauritz og Curt Weibull har ikke gjort sig det klart, hvor strenge de kanoniske lovbud om dommervirksomhed var. Et par citater vil vise det. Om den personelle kompetence: 'ingen kan bindes eller løses af nogen, der ikke er hans dommer'.⁹⁵ Om den territoriale: 'der er i de hellige kanoniske bestemmelser et almindeligt forbud mod, at nogen biskop udøver jurisdiktion i et fremmed stift'.⁹⁶ Det er ligefrem 'strafbart at adlyde den, der udøver ret uden for sit territorium'.⁹⁷

Den danske biskop er placeret som »dommer« i de weibullske procesmodeller til trods for, at et helt sæt lovbud i kanonisk ret stiller sig i vejen for en mulig domsudøvelse fra hans side. Weibullerne har ikke kendt eller ikke udnyttet disse afgørende spærreregler.

7. fejl. Nu den allersidste »dommer« blandt de fjorten, Gustav Trolle selv. Han var i gejstlig henseende den ordinære, kompetente dommer i Stockholm.⁹⁸ Men kunne han overhovedet være dommer over de sigtede 8. november?

Lauritz Weibull siger hertil: »det gällde här, hur underligt det kan synas en senare tid, för ingen av domarna egen sak. Målet var mål om kätteri, brott mot religionen och gud«. ⁹⁹ Curt Weibull fortsætter: »en ärkebiskop kan alltid förklara sig och förklaras vara 'ikke fjendtlig til de sigtede' när det gäller en andlig fråga«. ¹

Når man konstruerer en retsregel til eget brug, kan man »för-

⁹⁵ c. 4 X V 38. Jfr PLÖCHL s. 332.

⁹⁶ c. un. Clem. II 1.

⁹⁷ c. 2 in VIto I 2. – Om hele problemkomplekset HINSCHIUS II, 1878, s. 43–46. Jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 25.

⁹⁸ SAMME s. 25. Jfr DOUAIS s. 145.

⁹⁹ L. WEIBULL 1928 s. 56.

¹ C. WEIBULL 1965 s. 23 n. 2.

klara«, hvad man vil. Men når man samtidig påberåber sig kano­nisk ret, må forklaringen hjemles derindenfor.

Problemet om Gustav Trolles habilitet har to sider. Den første vedrører hans stilling til de sigtede. Af hans aktstykke fra processen fremgår det med uimodsigelig sikkerhed, at han af kongen har for­langt 'straf' over et antal personer, sytten navngivne samt Stock­holms borgmestre, råd og by. Han påsiger dem 'åbenbart kætteri . . . og åbenbare, uærlige gerninger'.² Efter Lauritz og Curt Weibull gælder sigtelsen kætteri alene, og efter dem begge er straffekravet ensbetydende med dødsstraf.³

Når nu Gustav skal gøres til dommer over disse mennesker, bli­ver det et spørgsmål, om han står venligt, neutralt eller fjendtligt til dem. Jeg ved ikke af, at man kan være mere fjendtlig mod en person, end hvis man ønsker at få ham dræbt.

En fjendtlig dommer var noget af det værste, man kunne præ­sentere kanonister for. 'At der ikke bør være suspekter eller fjendt­lige dommere, bliver både dikteret af fornuften og godtgjort af tal­rige eksempler . . . Hvis end ikke menneskelige sager bør overgives til en domstol, hvor fjender sidder som dommere, hvor meget min­dre da de guddommelige, d.v.s. de kirkelige. Lad den, der er vis, for­stå dette!'⁴ Til de kirkelige sager hørte kætteri.

Kan dette grundlæggende løvbud ophæves, fordi »målet var . . . kætteri, brott mot religionen och gud«? Det påstår Lauritz Wei­bull, der får følge af sin broder, men det modbevises af retlige forskrifter. Selv inden for inkquisitionen kunne en sigtet afvise en kætterdommer. Han kunne hævde, at dommeren var suspekt, fordi han var ven med en fjende af ham.⁵ I 1520 var Gustav Trolle ikke blot ven med de sigtedes fjender, men selv fjendtlig over for dem og derfor så meget lettere at forkaste som dommer. – Kætter-

² HILDEBRAND s. 124 og 123.

³ L. WEIBULL 1928 s. 75, jfr s. 58–60; C. WEIBULL 1965 s. 11 og 28. – Om dette krav i relation til den kanoniskretlige strafferamme for kætteri se nedenfor s. 306–08.

⁴ c. 15 C III qu 5, indledningen (optaget i c. 41 X II 28) samt § 3; jfr c. 27 C XXIII qu 4; HINSCHIUS VI: I 1897, s. 89–90.

⁵ NICOLAS EYMERIC, *Directorium inquisitorum.. cum scholiis.. FRANCISCI PEGNÆ*, Romæ 1578, s. 298, spalte 2, og 299, spalte 1. Jfr CAMILLO HENNER, *Beiträge zur Organisation und Kompetenz der päpstlichen Ketzergerichte*, Leipzig 1890, s. 113–15 og ROGER GANDRILLE, *L'organisation de l'inquisition en France de 1233 a la fin du XVe siècle*, Thèse, Orléans, Paris 1908, s. 112–14.

dommeren skulle, når han mødtes med en afvisning, overlade afgørelsen heraf til en højere instans inden for inkquisitionen eller – som en nærmere parallel til 1520 – til voldgiftsmænd med appel til paven. Blev han fundet belastet som suspekt eller fjendtlig, måtte han simpelthen træde ud af sagen.

Den kanoniske kætterret spottede ikke ethvert rimeligt hensyn til de sigtede. For så vidt gjaldt principper af denne art, hvilede den på de almindelige kanoniske lovbud.⁶ Havde disse været Lauritz og Curt Weibull noget mere bekendte, end tilfældet er, havde den pågældende spærreregul været en af de mange, nu oversete advarsler mod at gøre de fjorten til dommere inden for procesmodellerne. –

Der er imidlertid endnu en inhabilitetsgrund for Gustav Trolle, og den har kun Curt Weibull beskæftiget sig med.

I det indledende aktstykke forlangte Gustav skadebøder for 'vort og den hellige kirkes gods . . . mine og den hellige kirkes klenodier, guld, sølv, penge . . . og ejendele' og for 'min og stiftets rente'. Han opgjorde det samlede krav for ham selv og for kirken til den beskedne sum af 600.000 lødige mark sølv.⁷

Gustav har regnet med muligheden af en personlig gevinst ved sagens udgang. Det er vedgået af Curt Weibull: »ärkebiskopen har . . . räknat med att av kättarnas till den kungliga fiskus konfiskerade egendom få både gods igen och skadeböter«. Men hans kommentarer er mere end bemærkelsesværdige: »någon vinst av en fällande dom hade Gustaf Trolle icke . . . att vänta. Avrättade kättares egendom konfiskerades, om de var lekmän . . . av konungen . . . Endast av kunglig nåd kunde Gustaf Trolle återfå något gods och få några skadeböter och något sådant har han veterligen aldrig fått«.⁸

Curt Weibull opholder sig her ved det mere eller mindre sandsynlige i, om Gustav kunne få gennemført sit forlangende efter dommen. Men det er irrelevant for hans stilling inden dommen.

Uanset den senere virkeliggørelse af det personlige erstatningskrav – om det var sikkert eller usikkert, at han kunne få noget, og om han kunne få noget selv eller gennem andre – har han ved fremsættelsen af kravet som indledning til processen gjort sig inhabil til at være dommer i samme sag.

⁶ HENNER s. 112–13.

⁷ HILDEBRAND s. 123.

⁸ C. WEIBULL 1965 s. 14 og 23 n. 2.

De faststøbte dommerregler inden for kanonisk ret tillod ingenlunde, at gevinstsøgende personer tog plads i dommersædet: 'en gevinst korrumpere et menneskes sind – derved perverteres domstolen'.⁹

Curt Weibull har ikke bestridt denne anden inhabilitetsgrund for Gustav Trolle. Han har forsøgt at sætte den ud af kraft, men desværre ved hjælp af en logisk brist. –

Inden for de weibullske procesmodeller kunne fem af de fjorten gejstlige teoretisk set udgøre en domstol, nemlig ærkebispem og hans kapitelsmedlemmer. Men det er da forudsat, at de fem optræder samlet, at kapitelsmedlemmerne nøjes med at give råd til ærkebispem, og at han alene sidder i dommersædet. I de fjortens aktstykke er ingen af disse tre forudsætninger opfyldt. Dertil kommer, at den centrale skikkelse, ærkebispem, uheldigvis er inhabil af dobbelte grunde. De ni andre, stiftsfremmede gejstlige er hver for sig belastet med inkompetencegrunde. De hviler med særlig vægt på den udenlandske biskop, Jens Beldenak. – Lad os engang for alle få sagt farvel til denne »domstol, mot vars kanoniska kompetens intet kunde anföras« for nu at minde om Lauritz Weibulls ord.

8. *fejl*. I begge de weibullske modeller er kætteri processens eneste genstand. I samklang hermed hævder de, at denne forbrydelse uvægerligt medførte døden.

Lauritz Weibull siger herom: »de uppenbara kättarna skulle överlemnas åt den verldsliga makten ... Enligt lagen gällde det dödsstraff«. ¹⁰ Hans broder er endnu tydeligere: »straffet var ... för kätteri ofrånkomligt det strängast tänkbara: bål och död«. ¹¹

Fra 1200-tallet stod der dødsstraf på kætteri i henhold til syd- og mellemeuropæisk sædvaneret. ¹² Men det er fejlagtigt at tro, at alle kættere brændtes. Det skete end ikke i de lande, hvor inkvisitionen havde hjemme.

Kætteerne idømtes højst forskellige straffe, alt efter forbrydelse-nes art og sværhedsgrad. De blev dømt til bøder, tvungne bodsrej-

⁹ c. 78 C XI qu 3; jfr EICHMANN s. 71.

¹⁰ L. WEIBULL 1928 s. 75, jfr 58–60.

¹¹ C. WEIBULL 1965 s. 11, jfr 14, 28, 43 og 52.

¹² HEINRICH MITTEIS, Beaumanoir und die geistliche Gerichtsbarkeit, Die Rechtsidee in der Geschichte, Gesammelte Abhandlungen und Vorträge, Weimar 1957, s. 58; jfr PLÖCHL s. 338.

ser og fængsel, dette sidste oftest på livstid og med skærpelse i tre grader.¹³ Først derefter kom den yderste straf. Den kunne efter de kanoniske lovbud alene ramme 'de tilbagefaldne', *relapsi*, og 'de ubodfærdige', *impenitentes*.¹⁴ Kun den slags kætterdømte kunne der være tale om at udlevere til den verdslige magt og dens bøddel.

Det var endda sådan, at kun 'de tilbagefaldne' var uigenkaldeligt tabt for denne verden. 'De ubodfærdige' kunne redde livet ved at underkaste sig kirken inden eksekutionen og således forvandle sig til 'bodfærdige', *penitentes*.¹⁵

I årene 1308–23 dømtes der i Toulouse 494 kættere. Det store flertal fik fængselsstraffe. Kun 40 dømtes til udlevering.¹⁶ Det er knap 1/13. – Hvor blev det »ofrånkomliga« af?

I England, hvor der ingen faste inkvisitionsdomstole fandtes, blev flertallet af de dømte kættere benådet, efter at de havde afsvoret deres vildfarelser.¹⁷

I Sverige blev en kættersk bonde i 1311 dømt af ærkebispens til udlevering til 'den verdslige domstols dom'. Hans straf ville, lader teksten forstå, blive døden på bålet.¹⁸ Da han udtrykkeligt betegnes som 'tilbagefalden', havde han begået den sværeste form for kætteri.¹⁹

Men der er et andet tilfælde af kætteri i Sverige, og det har hidtil ikke været draget ind i debatten. En kættersk bonde blev i 1442 dømt af bispens af Linköping. Straffen var aldeles ikke udlevering til den verdslige domstols dom. Ved en bodsvandring i Vadstena måtte han, nøgen til bæltstedet, bære en stabel brænde på ryggen og holde et brændende lys i hånden. Til fuld forklaring måtte han erklære, 'at han burde dømmes til ilden for sin vildfarelse, også hvis han faldt tilbage i vildfarelsen'.²⁰ En tilbagefalden fik som

¹³ GANDRILLE s. 144–56.

¹⁴ c. 9 X V 7 og c. 4, 8–9, 13 og 15 in VIto V 2.

¹⁵ J.-M. VIDAL, Le tribunal d'inquisition de Pamiers, Toulouse 1906, s. 236 og GANDRILLE s. 156–57; jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 144.

¹⁶ TANON s. 478, jfr 483. En endnu lavere brøkdelt af udleverede er beregnet af E. VACANDARD, L'inquisition, Étude historique et critique sur le pouvoir coercitif de l'église, Paris 1912, s. 235–37 og 322.

¹⁷ PHILIP HUGHES, The Reformation in England I, »The King's Proceedings«, London 1950, s. 127–30 og 138 n. 2.

¹⁸ Diplomatarium Svecanum ed. B. E. HILDEBRAND III, Holmiæ 1842, nr. 1789.

¹⁹ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 152, jfr 26 og 188 n. 24.

²⁰ Scriptores rerum Svecicarum medii aevi. ed. E. M. FANT I: 1, Upsaliae 1818, s. 158–59.

nævnt ingen yderligere chancer, det var udelukket af loven. Men da det her drejede sig om en kætter, 'der underkastede sig bod', blev han kun straffet med fængsel. – Dengang vidste man i Sverige god besked med kanonisk ret og retspraksis.

Selv inden for de weibullske procesmodeller kunne de dømte under ingen omstændigheder bringes ind under kategorien 'tilbagefaldne'. Det burde derfor være konstateret, om de var 'bodfærdige' eller 'ubodfærdige', inden dommen eksekveredes.²¹ De burde med andre ord have haft lejlighed til at afsværge deres kætteri.²²

Denne praksis over for første-gangs-kættere er med eksemplet fra 1442 belagt for Sveriges vedkommende. Heller ikke her er der noget »ofrånkomligt«.

Kætteriet er placeret som enerådende i de weibullske procesmodeller. For at få disse til at fungere, så slutmålet, henrettelserne, bliver nået, har Lauritz og Curt Weibull for egen regning suspenderet bodsmuligheden og de lavere straffe for kætteri. Det er konstruerede skærpelser af kanonisk ret.

9. fejl. Da de to nævnte forskere hævder kanonisk ret som eneste retskilde eller hovedretskilde, skal også »dommen« være i overensstemmelse hermed.

Pirinen har allerede påpeget en fejl: de »dömda« er ikke »till namnet uppräknade«. Aktstykket »underlät att exakt namngiva, vilka som avsågos«.²³

Der er dog et par fejl endnu. Ifølge Duranti er det ikke nok, at dommerens navn anføres i en dom. Det skal være præciseret, om han dømte på delegeret eller ordinær myndighed.²⁴ Dette formkrav respekteredes i Sverige, hvad der bl.a. ses af den eneste, fuldt bevarede kætterdom. Ærkebispem af Uppsala dømte i 1311 en bonde 'på ordinær myndighed'.²⁵

²¹ L. WEIBULL 1928 s. 58 karakteriserer de sigtede som 'pertinaces et obstinati', 'hårde och illhåtske'. Men det gælder kun deres bandstrods, se nedenfor s. 309.

²² SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 144. Jfr PIRINEN s. 259: »detta är den mest sjuka punkten i kättarprocessen«. – Efter fremkomsten af C. Weibulls afhandling må antallet af svage punkter dog siges at være øget ikke uvæsentligt.

²³ PIRINEN s. 260, jfr 262. S. 260 n. 54 erindres om glossen *quo ad sententiam semper servandus est ordo juris*, jfr MÜNCHEN I s. 449.

²⁴ DURANTI I (II: 3 s. 425 spalte 1).

²⁵ DS. III nr. 1789 *auctoritate ordinaria*. Jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 26.

Endvidere var det en betingelse, at en dom i en straffesag indeholdt en frifindelse, *absolutio*, eller en domfældelse, *condemnatio*.²⁶ Men aktstykket fra de fjorten tier fuldstændig i så henseende.

Lauritz Weibull har forsøgt at bortforklare dette besværlige faktum: det var »i regel bruket, att man stipulerade det straff, som . . . var förbundet med den angivna graden av kätteri. När detta, såsom i här föreliggande fall, inte skedde och kättarna rubricerades som 'pertinaces et obstinati', 'hårde och illhåtske', var påföljden självklar. De såsom kättare dömdes skulle för straffets fixering och verkställande . . . överlämnas till den världsliga makten«. ²⁷

Her er der en fortolkningsfejl. 'Hårde og illhåtske' er nok et citat fra de fjortens aktstykke.²⁸ Men det er dér brugt om noget helt andet, nemlig om de sigtedes bandstrods, ikke om deres kætteri. Aktstykket placerer dem aldeles ikke i den farlige kategori som ubodfærdige kættere.²⁹ Med præmissens bortfald falder også konklusionen, den »sjelvklara påföljd« bort.

Det kan ikke skjules, at aktstykket på den mest påfaldende måde mangler en bestemmelse om udlevering. En sådan findes i de kætterdomme, der går op til maksimum af straf. Hos inkvisitoren Bernard Gui formuleres det f. eks. således: 'ved denne vor endelige dom . . . erklærer vi NN. for at være tilbagefalden i kætteri . . . hvorfor vi overlader ham . . . til den verdslige domstols arm og dom'.³⁰ Ganske det samme findes i den svenske kætterdom af 1311: 'vi overlader ham til den verdslige domstols dom'.³¹

For at opsummere: aktstykket fra de fjorten, den såkaldte dom eller sententia, nævner ikke dommeren (dommerne) med præcision af hans (deres) myndighed. – Det opregner ikke samtlige dømte ved navn. – Det angiver ingen straf, så lidt som det indeholder noget som helst om udlevering til verdslig magt.

Disse ting er dog ikke fejl ved aktstykket, men ved den karakteristik det har fået inden for Weibullernes procesmodeller. Inden det bestemtes som en »dom«, skulle det være undersøgt, om det

²⁶ DURANTI l. c. *condemnatio vel absolutio seu pronuntiatio*. Dette sidste svarer til *sententia declaratoria*, se ovenfor s. 289 note 20.

²⁷ L. WEIBULL 1928 s. 58.

²⁸ HILDEBRAND s. 124.

²⁹ Se s. 307-08.

³⁰ BERNARD GUI, *Practica inquisitionis heretice pravitatis* . . . publ. par C. DOUAI, Paris 1886, s. 127, jfr 128, 131, 133, 136 og 144.

³¹ DS. III nr. 1789.

kunne opfylde formkravene herfor efter de løvbud og retsprincipper, der gjaldt i 1520.

10. *fejl*. Inden for de weibullske procesmodeller er der besynderlige glidninger mellem de retssystemer, der påberåbes.

Kanonisk ret skal være blevet bestemmende for dommen. Men, siger Lauritz Weibull, »kejsarrätten trädde nu i dess ställe«. Christiern 2. har »med stöd i kejsarrätten fastsatt det borgerliga straffet«. ³² Efter Curt Weibull var brændingen af de henrettedes lig »det straff, som kejsarlagan fastställde för kättare«. ³³

Lauritz Weibull mener imidlertid også, at de fjorten gejstlige »dømte« efter dette andet retssystem. ³⁴ Han omtaler det som »kejsarrätten ... inom den allmänna borgerliga lagstiftningen« og »kätterilagstiftningen ... i den världsliga rätten ... Sin fulla och normgivande gestaltning nådde lagstiftningen under Fredrik II«. Dennes kætterlove fik gyldighed for dele af Italien og Tyskland. ³⁵

I 1520, hævder Lauritz Weibull, »savnade den inhemska världsliga rätten ... tillämpligt lagrum. Rätten har måst kompletteras. Men under sådana omständigheter låg ingenting närmare än att man grep till den allmänna världsliga rätt, som innehöll straffbestämmelser mot kätteri, kejsarrätten ... Det dömdes ofta efter denna. De svenske andlige, samlade på Stockholms slott, hade nyss gjort det«. ³⁶

Hvad der først er bemærkelsesværdigt, er retssystemets karakter. »Domstolen« bestod af gejstlige, men de skal have »dømt« med hensyntagen til et verdsligt retssystem, et aparte fejltrin.

Hvad der dernæst er besynderligt, er retssystemets gyldighedsområde. »Även för Tyskland var döden på bålet fastsatt som hæretikerns straff.« ³⁷ – Men hvad har tysk ret at gøre i Sverige?

Det svenske rigsråd har i 1436 svaret ganske utvetydigt: 'uden-

³² L. WEIBULL 1930 s. 135; SAMME 1928 s. 64, jfr 34.

³³ C. WEIBULL 1965 s. 28 n. 1, jfr s. 15: »konungens plikt var fastställd i både kanonisk lag och kejsarrätt« og resuméet s. 53: »kanonisk og verdslig ret fordrede, at kongen lod dommen fuldbyrde«.

³⁴ L. WEIBULL 1928 s. 60, uden tvivl en fejlfortolkning af aktstykket fra de fjorten, der henviser til 'den hellige kirkes, kejserens og Sveriges lov', HILDEBRAND s. 124.

³⁵ L. WEIBULL 1928 s. 58–59. – Om gyldighedsområdet fra Frederik 2.s tid, nemlig Lombardiet, Sicilien og det tyske rige, PLÖCHL s. 338.

³⁶ L. WEIBULL 1928 s. 59–60.

³⁷ SAMME s. 59; jfr ovenfor note 35.

landsk ret i Sverige er . . . al den verdslige ret, som ikke er svensk ret, såsom tysk ret, dansk ret, norsk ret' o.s.v.³⁸

Ved 'kejserens . . . lov' forstås i svensk lovsprog ikke tysk, verdslig ret, men romerretten.³⁹ Den var et supplement til den kanoniske ret, bl.a. med hensyn til kætterstrafferetten.⁴⁰ Men det er klart, at en retlig afgørelse i Sverige kun kunne påberåbe sig de dele af den romerske kætterstrafferet, som var reciperet i den kanoniske ret og dermed indgik i den i landet accepterede kirkelige ret.

Når det ovenfor er betonet, at procesmodellerne skal fungere i henhold til det kompleks af lovbud, der gjaldt i 1520, var én ting underforstået: det skulle være efter bud, der havde gyldighed i Sverige. Weibullerne har i stedet grebet tyske retsregler af verdslig karakter for at lade dem være bestemmende eller medbestemmende for dom og straf.

Grundet på manglende benyttelse af eller kendskab til gældende lov og ret har Weibullerne inden for deres modeller sammenblandet procesarter, misforstået procesregler, fejlfortolket lovbud, påkaldt sig irrelevante bud og opstillet konstruerede regler.⁴¹ Med denne konstatering er deres modeller falsificeret. De er ramt på så mange hovedpunkter, at de er irreparable.

Det er mit håb, at debatten om blodbadet samtidig er aflastet for nogle misforståelser og kan fortsættes fremover uden disse.

2

Falsificeringen af Weibullernes procesmodeller får videregående konsekvenser. I deres afhandlinger er metodiske principbetragtning-

³⁸ Sverges traktater med främmande magter . . . utg. af O. S. RYDBERG III, Sthlm. 1895, s. 166.

³⁹ Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av ÅKE HOLMBÄCK och ELIAS WESSÉN I, Upplandslagen, Uppsala 1933, s. 8 n. 5. Se også nedenfor note 40.

⁴⁰ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 107 og 122-23. Jfr STIG JÄGERSKIÖLD, Studier rörande receptionen av främmande rätt i Sverige under den yngre landslagens tid, Lund 1963, s. 29 samt 25 og 13-15.

⁴¹ Der er endnu flere fejl i de her kritiserede procesmodeller, særlig i C. Weibulls model, se bl.a. s. 339 note 4, 342 note 21-22, 343 note 26, 345 note 34 og 36 (346) samt 346 note 39.

er jævnlig vævet sammen med resultater af processuel art. Falder disse sidste, synker dele af de første sammen.

I henhold til Weibullernes principielle vurdering skal beretningerne om processen repræsentere et undtagelsestilfælde. Ved et hovedpunkt bygger de på langt yngre beretninger, der er fabrikeret ca. 25 og 50 år efter og hidrører fra anden- eller trediehåndsvidner.¹ Men de forkaster næsten helt den kun 2 1/2 år gamle relation, der stammer fra øjenvidner.² Det er det omvendte af, hvad man kunne vente sig. Denne omvendte vurdering kunne dog eventuelt repræsentere en rigtig bedømmelse, svarende til svaghed og styrke i de foreliggende kilder.

Men benyttelsen af de langt yngre beretninger på det anførte hovedpunkt har kun givet Weibullernes procesmodeller en alvorlig fejl at trækkes med: en accusatorisk bevisgang, lige ukendt for aktstykker og relation, er indført i en notoritetsproces.³

Også ved vurderingen af relationen er der faldne positioner af metodisk art. Et af de mest slående argumenter mod relationens pålidelighed var dens påståede personombytning. Det er ovenfor godtgjort, at denne ombytning kun skyldes idérigdommen hos Weibullerne, idet de har villet indføre en accusator i en notoritetsproces.⁴ Hverken procesaktstykker eller relation kender noget til et sådant fænomen. Den kunstigt skabte modsætning mellem disse kilder har jeg betegnet som en uberettiget disharmonisering: elementer i dem distanceredes fra hinanden på forkerte grunde. Relationen er nu ikke blot aflastet for denne metodiske anke. Dens kildeværdi er blevet styrket på det anførte punkt. For her stemmer den overens med den specielle procesart, som præger procesaktstykkerne.

¹ C. Weibull er i princippet på tilbagetog herfra, men opretholder i praksis L. Weibulls konstruktion, der klart er bygget over de langt yngre beretninger, se ovenfor s. 292-95.

² C. WEIBULL 1965 s. 38 n. 5 (39): »ögonvittnen har ofta missuppfattat, ofta ljugit. Relationen är ett eklatant bevis för det senare«. – Den sidste påstand mener jeg bliver gendrevet i det følgende. Til den første kan siges, at med påstande i bred almindelighed kommer man ikke ind på livet af specielle kildesituationer. Dertil behøves en virkelig efterprøvning af netop de øjenvidneudsagn, som er på tale. Hvad klassifikationen angår, er og bliver det en kvalificerende omstændighed, at de tre forfattere er øjenvidner, for en del endda aktive deltagere, jfr nedenfor s. 336-37.

³ Se s. 292-95.

⁴ Se s. 290-92.

På endnu et punkt er relationen blevet frikendt i metodisk henseende. Hovedanken mod den har fra gammel tid⁵ været den, at dens forfattere,⁶ der sad blandt de fjorten, benægtede, at denne deres forsamling var en domstol og dens virksomhed en domfældelse. Der er flere komponenter i dette spørgsmål.⁷ Men foreløbig er det klargjort, at de fjorten under ingen omstændigheder kan have siddet som dommere i henhold til deres procesaktstykke, og at dette på ingen måde kan have været en dom.⁸ Der er atter sket en uberettiget disharmonisering til skade for relationen: efter at aktstykket var fejlkarakteriseret som en dom, dets udstedere som dommere, er relationen, på disse forkerte grunde, distanceret i forhold hertil. Nu er relationen ikke blot befriet for en vægtig metodisk indvending. Det har medført en styrkelse af dens kildeværdi, at den respekterer det raffinerede spil mellem gejstlig og verdslig domsret, som præger procesaktstykkerne.⁹

Et par af de ryk, som har ført blodbadsforskningen fremad, har skyldtes mobiliseringen af større retlig viden. En fordybet kundskab om procestekniken¹⁰ har ikke alene resulteret i flere faste holdninger end tidligere, men ligefrem i flere ufravigelige kendsgerninger. Den specielle procesart og det raffinerede spil mellem magterne, som angives af procesaktstykkerne, repræsenterer et niveau, der stiller meget høje krav til de øvrige kilder. Over for disse krav er de langt yngre kilder, Svaning, Olaus Petri¹¹ og domsberetningen af 1546, helt hjælpeløse. Det forholder sig anderledes med de i tid nærstående kilder. Her skal særlig relationen drages

⁵ Fra KRISTIAN ERSLEV, *Det stockholmske Blodbads Forhistorie* og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf, DHT. VI: 3, 1891, s. 135, jfr 136; SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 35.

⁶ Magister Göran Turesson, domprovst, doktor Peder Galle, skolemester, og doktor Erik Geting, official, SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 24. L. WEIBULL 1928 s. 39-40 gør uden motivering Göran Turesson til hovedforfatteren. - Relationen repræsenterer en gruppeforklaring såsom meddelt af flere af hinanden afhængige vidner.

⁷ Se s. 333-35.

⁸ Se s. 297-306 og 308-10.

⁹ Se s. 341-44 samt SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 72-77 og 82-83; SAMME 1964, 1 s. 126-29.

¹⁰ Jfr SAMME 1964, 2 s. 36 og 37.

¹¹ Herom SAMME 1964, 2 s. 40.

frem, fordi den, næst procesaktstykkerne, er den mest centrale kilde til blodbadet.

Weibullerne vil tillægge relationen fejlslag i processuel henseende, som har vist sig kun at være fejlslag i deres egne procesmodeller. Derudover vil de nedvurdere den i dens egenskab af beretning, idet de udsætter den for en højst usædvanlig behandling.¹² Det er derfor motiveret at underkaste den en almindelig kildeprøvelse med det mål for øje, som kildeprøvelser bør have, nemlig at afdække eller afsløre fejl. Mit udgangspunkt har jeg allerede tidligere angivet: i sin egenskab af beretning må relationen »så at sige være født med skavanker«.¹³ –

Det første, der må tages stilling til, er relationens to tekster. Den ældste er skrevet af en hånd fra samtiden.¹⁴ Den opbevares i Riksarkivet i Stockholm og betegnes herefter S.¹⁵ Den yngste er skrevet i slutningen af 1500-tallet¹⁶ og findes på Universitetsbiblioteket i Uppsala, herefter kaldet U.

Emil Hildebrand fremdrog S. Den havde »alla egenskaper af ett koncept med rättelser, öfverstrykningar, omsigningar«. U klassificerede han blot som »en afskrift«. Han betonedede, at S »gifvetvis är vida bättre än« U, som er »synnerligt dålig, på flera ställen alldeles meningslös«.¹⁷ U var dermed placeret som en tekst i lavere plan.

Trods disse advarsler fra udgiverens side tog Lauritz Weibull et helt andet standpunkt. Han indordnede teksterne i forhold til hin-

¹² Se s. 337.

¹³ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 39.

¹⁴ HILDEBRAND s. 116 og LARS SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede, Gustav Vasas befrielsekrig I, Uppsala 1943, s. 283–84.

¹⁵ B I, SRA., trykt HILDEBRAND s. 118–22. – Et fragment af indledningen (de syv første linjer HILDEBRAND s. 118) er desuden skrevet på bagsiden af samme ark som S og af samme skriver. Fragmentet indeholder en del sjuskefejl, har intet af betydning udover S, men mangler meget i forhold hertil, 17 af 61 ord. Det slutter sig tekstmæssigt til S, ikke til U. Detailleret diskuteret af SJÖDIN s. 284–85.

¹⁶ E 20 f. 240 r. – 41v., UUB., trykt *Scriptores rerum Svecicarum medii aevi* ed. C. ANNERSTEDT III: 1, Upsaliae 1871, s. 68–70. Om dateringen SJÖDIN s. 281, jfr HILDEBRAND s. 116 og L. WEIBULL 1928 s. 16–17.

¹⁷ HILDEBRAND s. 116–18. Hans vurdering s. 117, hvorefter afvigelserne mellem S og U »med ett enda undantag äro af formell art och icke inverka på sakinnehållet« kan kun gælde de store træk.

anden som to redaktioner, begge tilvejebragt af forfatterne. Den første redaktion var S, der som koncept udgjorde et forstadium. Den anden redaktion var den nu tabte »originalexpedition . . . själva den expedierade utskriften«. U var »tydliggen tagen mer eller mindre direkt« herefter. U skulle være så pålidelig en kopi, at man kunne slutte direkte fra den til forfatternes redigering af original-ekspeditionen.¹⁸ Lauritz Weibull lagde U til grund for sin gengivelse af relationen¹⁹ og gav den dermed plads i et højere plan. Curt Weibull har fulgt sin broders opfattelse.²⁰

Der er omfattende ligheder, men samtidig betydningsfulde forskelle mellem S og U.

Flere tilføjelser over linjen i S er rykket ned på den rette plads i linjen i U: S har 'Mdxx i octobri månade' med 'dagen' over linjen [men U i linjen '1520, dagen i octobrij månedh']; S har 'that war' med 'gorth' over linjen [men U i linjen 'thet giortt war'] o.s.v.²¹

Ved flere rettelser, hvor ord er overstreget i linjen i S og erstattet af andre over linjen, udviser U disse senere ændringer i linjen: S har 'till slottheth' med 'till' overstreget og erstattet over linjen af 'på' [men U i linjen 'på slottett']; S har 'schulla sche' med 'schulla' overstreget og erstattet over linjen af 'mottha' [men U i linjen 'måtte skeep'] o.s.v.²²

De to rækker ændringer viser, at U kan bindes til S som klart

¹⁸ L. WEIBULL 1928 s. 16-17, jfr 40.

¹⁹ SAMME s. 17-21.

²⁰ C. WEIBULL 1965 s. 34 n. 3 (34-35) og 36 n. 4. Han mener, at »SKYUM-NIELSEN icke har uppmärksammat skillnaden mellan konceptet och den andra versionen av denna«. Sandt at sige har jeg forbigået L. Weibulls karakteristik af relationens tekstformer, fordi den forekom mig altfor svagt begrundet. – C. Weibulls gentagelse af hans broders synspunkter er fremkommet på trods af SjöDINS kritik heraf, l. c. s. 282-83 og 285-87.

²¹ Flere eksempler: S har 'Ther effter' med 'nest' over linjen [men U i linjen 'Ther näst – herpå 'nest' overstreget – effter']; S har 'wi kunna komma' med 'schulla' over linjen [men U i linjen 'wij skulle kunna koma']; S har 'hulken och' med 'som' over linjen [men U i linjen 'hulckenn som och'].

²² Flere eksempler: S har 'hanom ligget' overstreget og erstattet over linjen af 'molesteret' [men U i linjen 'molestherett']; S har 'wort' overstreget og erstattet over linjen af 'bleff' [men U i linjen 'bleff']; S har 'tordes' overstreget og erstattet over linjen af 'dierfdes' [men U i linjen 'dierffdes'].

afhængig af denne tekst.²³ Det er et resultat, der kan forliges med Weibullernes opfattelse.

Imidlertid mener disse, at teksten på sin vej fra S til U er omredigeret til en nu tabt originalekspedition. U skal være en kopi (eller kopis kopi) heraf. Det er nu sikkert nok, at der er et (eller flere) mellemed mellem S og U, idet denne sidste tekst umuligt kan være skrevet direkte af efter den første: mange tydeligt skrevne ord i S er blevet forvandlede i U, se bl. a. eksemplerne nedenfor. Men der er indkommet ændringer mellem S og U af en helt anden art, end Weibullerne har forudsat.

Tydeligt skrevne ord i S er blevet meningsløse i U, således 'tuungne' [U 'trogne'], 'Jhesu' [U 'S:'] og 'sententia' [U 'finna']! Endvidere er ord i S forvandlet til det uigenkendelige i U, således 'ath' [U 'och'], 'concludereth' [U 'handlatt'] og 'när' [U 'war'] – for blot at anføre nogle eksempler.²⁴ En forandring til det meningsløse kan ramme en hel periode: S har 'om thet ath portena wære bestengdhe' [U 'thet protestation wore bestemde']!

Sådanne forvanskninger kunne ikke være indtrådt på et stadium før den påståede originalekspedition, da denne så ville være blevet stærkt forringet. De måtte enten skyldes U som direkte kopi efter den påståede originalekspedition eller et (eller flere) tænkt(e) mellemed mellem denne og U.²⁵ I det første tilfælde bliver U selv, i det andet det (de) tænkte mellemed det (de) forvanskende led i tekstudviklingen.

At teksten er forvansket fra S til U, ses også af andre forhold. S har en ældre, U en yngre sprogform. Endvidere kan reglen om *lectio difficilior* anvendes til fordel for S og til skade for U. De sjældnere ord forekommer i S, således 'foorclaggadhe' [U 'becklaggede'], 'eeldbalsa' [U 'bless'], 'beslagna' [U 'funnen'] o.s.v.²⁶ U repræsenterer her et ringere tekststadium, hvor mange finere nuancer af saglig og sproglig art er gået tabt.

U springer mange ord over. S har 'Jer. Turesson' [U 'Georgiuss']

²³ Synes ikke set af Sjödin s. 286. – De nedenfor givne eksempler på *lectio difficilior* viser også, at tekstudviklingen må gå fra S til U, ikke omvendt.

²⁴ Flere eksempler: S har 'forbuutna aaff' [U 'føre att'] og 'merchelege' [U 'richelige'].

²⁵ Eller to af leddene eller dem alle.

²⁶ Flere eksempler: S har 'skalcheth' [U 'onsko'], 'begabbanne' [U 'becklagende'] o.s.v.

alene] og 'her Ioannes Bellenacke, biscop Ottoniensis' [U 'her Johannes Bellenacke' alene]. Overspringelserne giver meningsløsheder: S 'ath forradha honom' [U 'och forråda']; S 'och wære wi bydne aff for:na ercheb: Gostaff' [U 'och wår om wij aff förnemde Erchebiscop Giöstaff'].²⁷

En optælling af ord viser, at U har 6 % færre ord end S. Med den påviste afhængighed af S, der placerer U i den samme overleveringslinje, og med de påfaldende tekstsvagheder i U *in mente* er den store procent udeladelser ensbetydende med, at der ingen vægt kan lægges på bortfald af ord i U. Når U fire gange udelader 'etc.', må det skyldes denne tilbøjelighed til en mere eller mindre vilkårlig²⁸ forkortelse af teksten. På samme måde med udeladelsen af ordene 'thet wi kunne forstaa', som Weibullerne har tillagt så stor betydning.²⁹ Metodisk set ville det være en urimelighed at isolere udeladelsen af fire ord i en tekst, der ikke blot er dårlig, men mere eller mindre vilkårligt har droppet 107 andre ord i forhold til sin modertekst.

U har forringelser og forvanskninger samt udeladelser i hobetal. Fejlene må enten skyldes skriveren af U eller af dennes forlæg (eller dem begge – eller dem alle). Det er udelukket, at U kan være en pålidelig kopi (eller kopis kopi) af en tabt originalekspedition – endda så pålidelig, at man kan slutte fra ændringer og udeladelser i U til ændringer og udeladelser i denne.

Hypotesen om, at relationens forfattere har redigeret en tabt originalekspedition, som genfindes i U, er da også fremført uden nogen begrundelse hos Weibullerne. Der kan heller ikke findes ydre holdpunkter herfor. U har ingen datering, underskrifter, meddelelse om besegling el. lign., der kunne indicere en original ekspedition som tabt mellemed.

Det har aldrig været praksis ved gengivelser af tekster, at man lagde en dårlig tekst til grund. Når Lauritz Weibull »återger«

²⁷ Endnu et eksempel: S har 'loffuandes Gud och hans helium, hulchen os frelste' [U 'loffuandes och hedrandes Gudh och hans helgon oss frelste'].

²⁸ Flere udeladelser lader rene meningsløsheder stå tilbage, se således eksemplerne ovenfor.

²⁹ L. WEIBULL 1928 s. 24 n. 1 og 40 (jfr HENRY BRUUN m.fl., *Omstridte Spørgsmaal i Nordens Historie I, De nordiske Unioner 1380–1523*, Kbh. 1940, s. 63); C. WEIBULL 1965 s. 34 n. 3 (35).

relationen efter U,³⁰ er denne gengivelse derfor ikke repræsentativ for relationen. Det har ejheller været praksis, at man benyttede en dårlig tekst som grundlag for saglige eller metodiske ræsonnementer. –

Det næste, der må tages stilling til, er, om eventuelle forlæg kan påvises for relationen. Her har Lauritz Weibull forsøgt at godtgøre, at procesaktstykkerne ligefrem skal have foreligget i afskrift ved af-fattelsen af relationen.³¹

Hans teknik er at foretage et kraftuddrag af de kilder, der sammenlignes. De få fælles ord plukkes ud – alt andet udelades.

Det ene sammenligningsled er aktstykket fra de fjorten gejstlige, der igen optager Gustav Trolles aktstykke i sig. Det andet er relationen, der er forfattet af tre af de samme fjorten gejstlige. De to led er fælles om at omtale nogle personer, lokaliteter og hændelser, og forfatterne til begge led hidrører fra samme kreds eller milieu. Det synes udelukket, at der ikke, selv ved fuld uafhængighed mellem de sammenlignede led, skulle fremkomme i det mindste nogle ligheder herigennem. Problemet er blot, hvor ringe en lighed, forskeren kan nøjes med, inden han knytter teksterne så tvingende sammen som i forholdet forlæg/kopi. Det må herved erindres, at en påvist verbaloverensstemmelse, sikker eller usikker, er yderst bekvem at arbejde med i en argumentationskæde.

Med hensyn til Lauritz Weibulls forsøg på gennem udpluk af de få fælles ord at knytte aktstykkerne sammen med relationen som forlæg/kopi må det betones, at han *ikke* har fået tilslutning fra andre forskere til sine synspunkter.³² Hans broder følger ham dog, omend med tøven.³³

Det skal tilføjes, at det har været en lettelse for Lauritz Weibull at benytte den dårlige U-tekst af relationen ved sit forsøg på at fremskaffe et verballighedsbevis. Aktstykket fra de fjorten har 'i store salen' og U 'på store salenn' – men S 'til samma salen'.³⁴ Akt-

³⁰ L. WEIBULL 1928 s. 17. C. WEIBULL 1965 følger sin broder ved at citere hans gengivelse efter U (med restitutioner efter S), således f. eks. s. 24 n. 3 (25).

³¹ L. WEIBULL 1928 s. 27–28 og 39; SAMME 1930 s. 119–20 med n. 1.

³² NILS AHN LUND, Kring Stockholms blodbad, Svensk tidskrift 18. årg., Sthlm. 1928, s. 20; ERSLEV 1929 s. 250–51; SJÖDIN s. 287 og 288.

³³ C. WEIBULL 1965 s. 37: relationens forfattere har »möglichen.. haft [procesaktstykkerne] i avskrift framför sig«. Jfr nedenfor s. 328 med note 77.

³⁴ Påpeget af SJÖDIN s. 288.

stykket har 'för ... kätthare hollis' og U 'äre hollende för kettare' – men S 'äre dommende kettere'. Den dårlige U-tekst har således lidt mere lighed med de fjortens aktstykke end den pålideligere S-tekst.

En tredie, helt fantastisk »lighed« fremkommer ved en identificering af Jon og Johannes.³⁵ Den første er magister Jon Eriksson i aktstykket fra de fjorten, den anden biskop Jens Beldenak i relationen. Når to gøres til en, får man en verballighed frem! Bagved ligger idéen om at bringe en accusator ind i en notoritetsproces og tvinge Jon–Johannes ind i denne umulige rolle.³⁶ Denne processuelle fejl har nu trukket to metodiske fejl efter sig.

Lauritz Weibull forsøgte at få indordnet relationen som delvis kopi af aktstykkerne for at styrke sit greb om relationen. »Fastställandet av detta beroende är grundläggande för en rätt uppfattning av relationen. Varje avvikelse i dennas innehåll från innehållet i de båda aktstyckena får därmed förhöjd och signifikativ betydelse.«³⁷ Dette synspunkt har Curt Weibull ført videre. Han er ikke langtfra at forlange, at relationen, for at kunne blive accepteret af forskerne, skulle have haft et omfang og udvist en præcision som de tilsvarende dele i procesaktstykkerne.³⁸

Med denne opstilling har en metodisk begrundet knægtelse af relationen været let at opnå.³⁹ Men herom senere, nu først til kildeprøvelsen.

I henhold til det ovenfor anførte bliver udgangspunktet, at relation og procesaktstykker må betragtes som frit stillede, af hinanden uafhængige kilder. Aktstykkerne indgår derfor i kontrolmaterialet ved den følgende prøve af relationen.

Relationen må herved isoleres og prøves på det kontrollerbare stof, den fællesviden, der er mellem den og andre kilder. Vurderingen af det ukontrollerbare stof, dens specialviden – hvilket kun kan blive et skøn – vil afhænge af, hvordan den nævnte prøve falder ud.

Der er meddelelser af forskellig art i relationen, om kronologiske topografiske, personelle og begivenhedsmæssige, særlig processuelle forhold.

³⁵ L. WEIBULL 1930 s. 120 n. 1, jfr SAMME 1928 s. 27.

³⁶ Se ovenfor s. 290–92.

³⁷ L. WEIBULL 1928 s. 28–29.

³⁸ C. WEIBULL 1965 s. 33–42.

³⁹ Se nedenfor s. 328–29 og 337.

Hvad det kronologiske angår, meddeler de tre forfattere, at de kom til Stockholm 28. oktober 1520 og til slottet onsdagen efter kroningen, 7. november, kl. 1 efter middag. De beretter om processens forløb denne dag med flere relative tidsangivelser ('Paa thet sisthe - Paa thet sisthe ther effter - Ther nest effter' o.s.v.) samt om arrestationerne indtil omkring kl. 10 om aftenen m.m.⁴⁰

Alt dette er ukontrollerbar specialviden. Men andre kronologiske angivelser går ind under begrebet kontrollerbar fællesviden. Ifølge beretningen i aktstykket fra de fjorten gejstlige fremlagde Gustav Trolle sit aktstykke onsdag 7. november. Det passer med relationens efterretning om, at processen påbegyndtes denne dag med Gustavs fremtræden. Aktstykket fra de fjorten er endvidere dagtegnet 8. november, netop den dag, da den gejstlige forsamling var i virksomhed i henhold til relationen. Dens tidsangivelse herfor lyder 'torsdagen där nesth epter som war ottone dagen epter omnium sanctorum'. De to dateringsmåder stemmer indbyrdes overens. Kroningen af Christiern 2. sættes i relationen til 'sondagen nesth epter alla helienne dagh som war iiij dagen i nouembri'. Disse dateringsmåder stemmer også overens. Datoen, 4. november, bekræftes af et berettende element i aktstykket fra Gustav Trolle.

Det er betegnende, at da Gustav knap ti år efter i et aktstykke beretter om kroningen, bliver det en måned forkert, 4. oktober.⁴¹ Fejlen er karakteristisk for en i tid ikke nærstående beretning. Den slags fejlslag findes overhovedet ikke i relationen.

Hvad angår det topografiske, omtaler forfatterne flere lokaliteter på Stockholm slot ('portena - torneth - större salen'⁴² med 'domstolen' - samt 'eet traangeste rum - eeth annat rum') og derudover Sten Sture den Yngres grav ('griph'), altsammen ukontrollerbar specialviden.

⁴⁰ Desuden omtaler de natten til torsdag. Klokkeslettet for sammenkaldelsen af den gejstlige forsamling angives til torsdag 8. november omkring kl. 9. Efter måltidet samme dag kom der meldinger om truslen mod de to arresterede bispers liv. At der påfulgte henrettelser, viste sig denne dag. De tre blev på slottet om natten og forlod det næste dag, d.v.s. fredag 9., omkring kl. 1.

⁴¹ C. F. ALLEN, Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie I, Kbh. 1854, s. 570 (af 1530 22/2).

⁴² I et inventarium for slottet af 1521 15/6 omtales 'salen', MARTIN OLSSON, Stockholms slotts historia I, Sthlm. 1940, s. 54 (nærmere datering efter NILS ÅHNLUND, Stockholms historia före Gustav Vasa, Sthlm. 1953, s. 526), men en identificering med relationens 'större salen' er naturligvis usikker.

Ved andre meddelelser har relationen viden tilfælles med kilde-materialet iøvrigt. Det gælder henførelsen af Ståket under Uppsala domkirke og de tre forfatteres ophold på Stockholm slot. På slottet udstedtes aktstykket fra de fjorten torsdag 8. november, så de tre forfatteres tilstedeværelse her er ubestridelig. Det er højst bemærkelsesværdigt, at stævningen på Gustav Trolles vegne 'i Rom med een citas' lader sig kontrollere gennem et aktstykke af 1519 fra den pavelige kurie, en *citatio . . . datum Romæ*.⁴³ Den topografiske fællesviden viser sig ligesom den kronologiske fællesviden fuldkommen korrekt.

Den samme prøve kan gennemføres for de personelle meddelel-sers vedkommende. De falder i tre grupper. Der er de en tid inden processen agerende: Sten Sture, 'then tiid richensens gubernator', og hans kone, fru Kristina, samt deres hjælpere. Dernæst er der de før, under og efter processen agerende: ærkebiskop Gustav Trolle, biskop (Hans Brask) af Linköping, biskop Jens Beldenak af Odense, magister Didrik (Slagheck), kong Christiern, hans råd, rådgivere og bøddel o.s.v.⁴⁴ – og over for dem Stens enke, bisperne (Mathias) af Strängnäs og (Vincent) af Skara samt de gruppevis omtalte adelige og uadelige mænd og kvinder, borgmestre og bor-gere. Hertil kommer så meddelelserne om Stens lig. Sluttelig er der de på affattelsestidspunktet i 1523 agerende personer: Gustav Eriksson, 'Sueriches riches höffuitzman och gubernator' samt de tre forfattere.

Det ville blive meget omstændeligt at opregne de relevante data for alle disse personer. Hvis man tager Sten og Kristina i første og anden gruppe for sig, kan alle oplysningerne om dem kontrol-leres. De viser sig korrekte. For så vidt angår et hovedforhold for de mange i anden gruppe, deres tilstedeværelse under processen, kan den for flertallets vedkommende kontrolleres fra andre kilder. Det er tilfældet med de tre bisper, de tre forfattere og med dem af de ikke navngivne gejstlige, der svarer til de otte øvrige udstedere af procesaktstykket. Endvidere gælder det kongen og rådet og et større, uspecificeret antal af de sigtede. De genfindes hver for sig eller omtales kollektivt i procesaktstykkerne. En anden af relationen

⁴³ APD. VI nr. 4727, s. 268.

⁴⁴ I denne forbindelse omtales desuden de tre forfattere, et antal ikke navngivne bisper, prælater, kanniker og klostergivne, den tyske magister Henrik, Claus Bille, Søren Norby og kongens tjenere.

uafhængig kilde, en beretning fra profossen af 1523, nævner magister Didrik og kongens bøddel samt en af de henrettede bisper som tilstedeværende under eksekutionen.⁴⁵ Også her er der overensstemmelse.

Det kan anføres, at relationen, idet den omtaler de henrettede, den ene gang gør det på en misforståelig måde: også kvinder synes henrettet.⁴⁶ Det rettes op to andre steder, hvorefter alene mænd blev henrettet.⁴⁷

Samtlige navne og titler på personerne i alle tre grupper er også kontrollerbar fællesviden. Relationen viser sig her helt i orden. Den har så præcise oplysninger, hvad dette angår, at den kan dateres med 6. juni 1523 som terminus ante quem.⁴⁸

Relationen er ikke en af de sædvanlige, middelalderlige beretninger, hvor hver syvende eller ottende oplysning er forkert. I kronologisk, topografisk og personel henseende må den i det hele være korrekt. Det er ganske vist aldrig blevet bestridt, men det er rigtigt nok heller aldrig blevet fremhævet – eller blot nævnt af nogen forsker.

Karakteristisk er Lauritz Weibulls bedømmelse: »relationen står i de punkter, där den låter sig kontrollera – och det är de allra flesta, i varje fall alla väsentliga – i oförsonlig strid med de verkliga förhållandena.«⁴⁹ Denne karakteristisk er forfejlet med hensyn til de ovennævnte områder af kontrollerbar fællesviden. Lauritz Weibull har da heller ikke sigtet hertil, men kun til skildringen af procesforløbet. Men derved gør han sig sagen altfor let. Der kan ligge en tendens i at udskille en del meddelelser i en kilde, som om de var de eneste kontrollerbare, mens man lader de øvrige ligge. Elimineringen af meddelelsesområder som de ovenfor nævnte er i strid med normal praksis ved kildeprøvelser.⁵⁰

⁴⁵ Hanserecesse 3te Abtheilung bearb. von DIETR. SCHÄFER 1477-1530 VIII, Leipzig 1910, s. 535.

⁴⁶ HILDEBRAND s. 119-20, hvor henrettelserne er sat i forlængelse af arrestationerne, hvorved det ser ud, som om de også gik ud over kvinderne. Ingen kvinder vides henrettet, SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 143.

⁴⁷ HILDEBRAND s. 118 og 121, d.v.s. både forud for og efter det i note 46 nævnte sted, omtaler relationen alene mænd som henrettede.

⁴⁸ GOTTFRID CARLSSON, Stockholms blodbad, några synpunkter och reflexioner, SHT. 40. årg. 1920, s. 133 n. 1; herefter L. WEIBULL 1928 s. 38-39.

⁴⁹ L. WEIBULL 1928 s. 37.

⁵⁰ Jfr KRISTIAN ERSLEV, Historisk Teknik, Den historiske Undersøgelse frem-

Også begivenhedsrækken, særlig det processuelle forløb, må efterprøves.

Relationen omtaler en række småbegivenheder og træk udover procesforløbet, dette sidste indbefattet arrestationer og henrettelser. Den er blevet til, efter at rigsforstanderen Gustav Eriksson hos de tre prælater har udbedt sig en beskrivelse af, hvad de så og hørte på slottet. Dette henhører under 1523, de øvrige meddelelser under 1520: de tre forfatteres ankomst til hovedstaden og siden til dens slot 7. november, lukningen af slotsportene og indespærringen af de dér tilstedeværende. Endvidere de tres samtale under processen, deres reaktion over for arrestationerne, indelukkelsen af de gejstlige i et særligt rum, deres ophold dér natten til torsdag og deres følelser derved o.s.v.⁵¹

Alle disse meddelelser er ukontrollerbar specialviden. De er, stærkere end andre elementer, farvet af forfatternes personlige følelser, altså tendentiøse, og må forventes at være apologetiske.

Nu det resterende – procesforløbet.

Relationen begynder sin processkildring med, at 'kongen sad på domstolen i den større sal'. Til ham henvendte Gustav Trolle sig med krav om retlig fyldestgørelse. Dette hovedfaktum, at henvendelsen skete til den verdslige øvrighed stemmer fuldstændigt overens med aktstykket fra Gustav Trolle. Det er stilet til 'Højmægtigste herre, hr. Christiern, af guds nåde Sveriges ... konge', som opfordres til at skaffe ærkebispens m.fl. deres 'ret'.

For Weibullerne er det et faktum, der skal bortforklares, at henvendelsen sker til verdslig øvrighed med krav om retssanktioner.⁵² Derfor skal også de andre meddelelser i procesaktstykkerne om denne verdslige instans have påtrykt en anden forklaring. Ja, det skal gøres til en særlig graverende fejl i relationen, at den hele vejen

stillet i sine Grundlinier, 2. Udg., Kbh. 1926, s. 45: »man skal ikke sammenligne den enkelte Beretning med den anden, men hele Værket med andre Værker eller rettere hele Forfatteren mod andre«.

⁵¹ Endvidere deres tanker over for spørgsmålet til den gejstlige forsamling torsdag formiddag, 8. november, deres samvær derefter, deres reaktioner over for truslerne mod de to bispers liv og over for magister Didriks truende holdning, endelig deres tilbagevenden til opholdsstedet og forbliven dér indtil fredag eftermiddag, 9. november, samt deres tanker og følelser her – og før og lige efter bortgangen fra slottet.

⁵² L. WEIBULL 1928 s. 47; SAMME 1930 s. 126–27; C. WEIBULL 1965 s. 14–15 og 35. Jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 83 og 190 n. 5–6.

stemmer overens med aktstykkerne, hvad dette hovedforhold angår.⁵³

Begrundelsen ligger i, at Weibullerne overalt søger at skyde forsamlingen på de fjorten, deriblandt de tre senere forfattere af relationen, frem som en gejstlig domstol. I sine indvendinger mod relationen bruger Curt Weibull tyve gange ordene »dom, domstol« og »döma« om denne forsamling,⁵⁴ tyve fejl i rad. Han påstår, at de fjorten »i denna dom hade dömt de i Stockholms blodbad avrättade . . . till döden. Deras ansvar för blodbadet var evident . . . Det gällde att inför Gustaf Vasa frita sig från detta. De vägar, som de valde härför, var de i försvarsskrifter sedan urminnes tid sedvanliga.«⁵⁵ De gjorde relationen til en »lögnhärva«.⁵⁶

Denne påståede forvridning skulle skyldes behovet for at rense sig for selve ansvaret for blodbadet. Og det skulle igen skyldes domfældelsen gennem aktstykket. Men den sidstnævnte præmis er underkendt ovenfor.⁵⁷ Det er aldeles udelukket, at aktstykket fra de fjorten kan være en dom, de selv dommere. Derved bliver en ny karakteristik af aktstykket tvingende nødvendig. Det må i stedet, som jeg har påvist det i min bog, være et aktstykke af mere speciel karakter, en ekspertise. *Dette resultat har vundet tilslutning hos retshistorikere.* Knut Robberstad har sagt: »kvar som har sett eit slikt skrift, kann sanna at dette er av same slag«,⁵⁸ Stig Jägerskiöld: »Skyum-Nielsen har här på en alldeles avgörande punkt träffat rätt».⁵⁹

Men når aktstykket fra de fjorten ikke på nogen måde kunne være en dom, kunne de tre forfattere af relationen ikke have del i selve ansvaret for blodbadet. Derfor kunne de heller ikke have behov for at rense sig for så trykkende en byrde – og følgelig heller intet behov for at forvanske deres beretning af så tungtvejende en grund.

De tre forfattere omtaler ikke de fjortens virksomhed som en dom, men som havende en mere speciel karakter, som 'spørgsmål'

⁵³ C. WEIBULL 1965 i en konklusion s. 36 om de påståede fejl: »kätterimålet föres inför världslig domstol«.

⁵⁴ SAMME s. 34-38.

⁵⁵ SAMME s. 34.

⁵⁶ SAMME s. 37.

⁵⁷ Se s. 297-306 og 308-10.

⁵⁸ Lov og Rett, Norsk juridisk tidsskrift nr. 1, Oslo 1965, s. 47.

⁵⁹ Tidsskrift for rettsvitenskap årg. 79, Oslo 1966, s. 128.

og 'svar'. Det er fuldstændig korrekt, eftersom eksperter giver svar på spørgsmål, der stilles af domstolen. Det er et forhold, der taler meget positivt for relationens pålidelighed, ligesom dens karakteristik af domstolen som verdslig. Begge dele forvandles af Weibullerne, der her gør hvidt til sort, til negativiteter. De fortsætter i det forkerte spor, hvor de nu engang er begyndt, idet de punkt for punkt udvikler deres negative indstilling til relationen.

Efter procesaktstykkerne at dømme er det første faste punkt indlægget fra Gustav Trolle. I henhold til aktstykket fra de fjorten fremlagdes det for konge og rigsråd af Jon Eriksson. Denne dobbelte aktivitet har en parallel i relationen. I begyndelsen af dens proceskildring står, at Gustav Trolle beklagede sig 'meget hårdt' over for kongen over sine modstandere, 'hvis navne han også lod fremlægge, offentliggøre og udråbe for kongen'. Når han 'lod' disse ting foretage, er det naturligvis sket ved en anden.

Weibullerne har overset det lille ord 'lod' og fejllæst relationen, som om Gustav optrådte ene mand. De har endda påstået, at relationen ved en personombytning har sat Gustav ind i stedet for Jon.⁶⁰ Det hænger sammen med deres tro på, at der skulle være en anklager i notoritetsprocessen.⁶¹ De indfortolker en sådan i kilderne – Jon i aktstykket fra de fjorten og Gustav i relationen – identificerer deres funktioner og vender sig skarpt mod den sidstnævnte kilde, fordi den ikke stemmer overens med deres tilrettede kildetolkning og lidt for raske kildelæsning. Nedvurderingen af relationen på dette punkt skyldes et sammenfald af processuelle og fortolkningsmæssige fejltagelser.

Fremførelsen af de sigtedes navne i en straffeprocess var vigtig, bl.a. for domstolens skyld. Det er da heller ikke rigtigt, at relationen kun lader sig forstå, som om der alene var tale om et mundtligt udspil fra Gustav Trolles side. Curt Weibull har formuleret det således: »i deras relation finns ingenting, icke ens en antydan« om Gustavs skriftlige indlæg.⁶² Det er lige netop en antydning, der findes i relationen. Ifølge denne lod Gustav navnene 'fremlægge'. Det kan næppe være andet end en navneliste, altså muligvis navnelisten i hans indlæg, som relationen således kan give plads for. Weibullerne er atter gået for tæt på teksten.

⁶⁰ L. WEIBULL 1928 s. 29 og 31-32; C. WEIBULL 1965 s. 35-36.

⁶¹ Se s. 290-92.

⁶² C. WEIBULL 1965 s. 34, jfr 38 n. 5; L. WEIBULL s. 30, jfr 29 og 31-32.

På den anden side kan relationens beretning om det mundtlige udspil ikke undværes. Lauritz Weibull har tænkt sig, at processen åbnedes som en art stumfilm, hvor et aktstykke blot lagdes frem for konge og rigsråd.⁶³ Hvordan skulle disse da blive informeret? Skulle de mon læse aktstykket efter tur? I 1472 betonedes det om nogle svenske rigsråder, at de 'kunne læse'.⁶⁴ Det har åbenbart ikke været nogen selvfølge.

At de sigtedes navne fremlagdes skriftligt, var nødvendigt af hensyn til domstolen og de videre kredse, der kunne være sigtet. At de fremførtes mundtligt var, i analfabetismens tidsalder, en nærmest selvfølgelig ting både af hensyn til domstolens medlemmer og de tilstedeværende iøvrigt. At Jon og Gustav herved havde hver deres funktion, er mere end rimeligt. Således kan kilderne supplere hinanden i disse henseender. De tilsyneladende afvigelser kan opløses, og om virkelige, hinanden udelukkende modsigelser bliver der ikke tale.

Nu til indholdet i Gustavs sigtelser. Ifølge hans indlæg er der sket forbrydelser mod ham selv og hans kirke, men også mod den afgåede ærkebiskop Jakob Ulvsson, biskop Otto af Västerås, Jon Eriksson og gejstlige i Uppsala og Västerås stifter. De førstnævnte misgerninger er de vigtigste og er flere gange nævnt i denne del af relationen. Som Lauritz og Curt Weibull læser den, skal den imidlertid have udeladt alt om forbrydelserne mod de øvrige.⁶⁵

Af metodiske grunde er det yderst betænkeligt at forlange indholdsmæssig overensstemmelse mellem et aktstykke og en beretning. Det er ensbetydende med, at beretningen for at kunne blive accepteret skulle være mere eller mindre jævnbyrdig med aktstykket i processuel henseende.⁶⁶ Det er et krav, der går helt på tværs af beretningens ophavssituation. Skulle det endelig blive opfyldt, kan det ovenikøbet vendes negativt mod beretningen og føre til en udmønstring af den.⁶⁷

På det foreliggende punkt er Weibullerne tillige så uheldige at

⁶³ L. WEIBULL 1928 s. 29 og 31; SAMME 1930 s. 122–25.

⁶⁴ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 86.

⁶⁵ L. WEIBULL 1928 s. 29 og 32; C. WEIBULL 1965 s. 34, jfr nedenfor s. 327.

⁶⁶ C. WEIBULL 1965 s. 36 harcellerer endog over, at relationen de tre gange, den omtaler forbrydelserne, ikke gør det på samme måde. Variationslysten, som er så velkendt hos berettere, gøres her til noget mistænkeligt.

⁶⁷ Se nedenfor s. 328–29 og 337.

bygge på den dårlige U-tekst. Efter S-teksten angav Gustav, at forbrydelseskomplekset omfattede andet end de direkte nævnte forbrydelser mod ham selv og hans kirke. Det vigtige ord 'etc.' heretter findes ikke i U og er derfor ikke med i Lauritz Weibulls gengivelse af relationen eller i Curt Weibulls brug af den.⁶⁸

Hvad angår forbrydelsesarterne, har relationen – som netop antydet – nævnt overgrebene, som kendes fra Gustavs procesaktstykke, på en acceptabel måde. Det er de vigtige bandsforbrydelser. Lige på dette sted i sin skildring mangler den sigtelsen for kætteri. Men det indhentes længere fremme, hvor relationen et par gange lader den gejstlige forsamling sætte kætterspørgsmålet i centrum.⁶⁹

Weibullerne har skarpt kritiseret, at det ikke er sket også det første sted.⁷⁰ Bagved ligger igen deres urimelige forlangende om nøje, indholdsmæssig overensstemmelse med aktstykket. Andre vil sikkert hævde, at berettere må have frihed til at omtale hovedmomenter, hvor det måtte passe dem, blot de kommer med. Det var jo ikke noget procesaktstykke, de affattede.

Foruden den metodiske motivering var der også en anden grund til Weibullernes holdning på dette punkt. Lauritz Weibull havde overhovedet ikke blik for bandsforbrydelsernes plads i processen, og hans broder har ikke indset deres betydning for at gøre processen lovmedholdelig. Når man som de har troet, at kætteri var processens eneste genstand, kunne det nok falde mere i øjnene, at relationen ikke nævnte det allevegne, hvor det eventuelt kunne være sket.

Dernæst skal Gustav Trolle i relationen kun kræve fyldestgørelse for uretten og skaden mod ham og hans kirke, hævder Lauritz Weibull.⁷¹ Det er en indsnævrende tolkning af relationen, der er blevet lettet af, at Weibull i sin udlægning har sprunget de væsentlige ord 'monghe lyndh' over. Gustav har fordret fyldestgørelse for den uret og skade 'af mange slags', som var tilføjet ham og hans kirke 'o.s.v.' Uret af mange slags mod Gustav personlig kan være så meget, specielt de bandsforbrydelser, relationen nævner straks forinden.

⁶⁸ L. WEIBULL 1928 s. 17. Et forsvar for udeladelsen af 'etc.' hos C. WEIBULL 1965 s. 36 n. 4, der forudsætter U-tekstens rigtighed.

⁶⁹ U har en tekstfejl, se s. 319 og 331-32.

⁷⁰ L. WEIBULL 1928 s. 29; C. WEIBULL 1965 s. 34 og 36.

⁷¹ L. WEIBULL 1928 s. 29.

Curt Weibull har videreført sin broders tolkning således, at relationen kun skulle tale om en erstatningssag.⁷² En misforståelse synes her at ligge bag med hensyn til klassifikationen af sagen. Overgreb mod kirkens ejendom hørte under strafferettens område.⁷³ Til fuld sikkerhed omtaler relationen snart efter kætterne i sagen. Der er vel ingen, der tvivler på, at kætteri ligesom bandsforbrydelser var straffesager, disse sidste endda af højst truende karakter, når henses til de svenske kirkelove.⁷⁴

De fejl, som Curt Weibull har indfortolket i denne del af relationen, lader han toppe i dette, at processen føres for verdslig domstol.⁷⁵ Som anført ovenfor er dette tværtimod et væsentligt plus for relationen, der her er i sikker overensstemmelse med procesaktstykkerne.⁷⁶ Det er ligeledes i klar overensstemmelse med aktstykket fra Gustav Trolle, at relationen lader denne henviser til Christiern 2.s kroningsed som baggrund for sine krav om fyldestgørelse. At Gustavs sigtelser var 'meget hårde', at de gjaldt dem, der fortrædige Uppsala domkirke ved belejringen af Ståket, og dem, der nedbrød det o.s.v., og at de med navns nævnelse angav Sten Sture den Yngre og hans kone, 'deres hjælpere og styrkere', er altsammen fuldkommen korrekt i henhold til Gustavs aktstykke. Men den slags ubestridelige meddelelser af kontrollerbar art, som støtter relationen, går Weibullerne forbi.

Det skyldes et kunstgreb, hvorefter lighederne mellem aktstykker og relation på forhånd er elimineret fra bedømmelsen. Tilbage er kun blevet forskelle – for det meste tilvejebragt på et processuelt, tekstmæssigt eller fortolkningsmæssigt grundlag, der må siges at være forfejlet.

Lauritz Weibull henfører lighederne til skriftlig benyttelse af procesaktstykkerne ved affattelsen af relationen, det samme gøres på en særegen måde af hans broder.⁷⁷ Resultatet bliver følgende:

⁷² C. WEIBULL 1965 s. 36.

⁷³ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 56, jfr 55.

⁷⁴ SAMME s. 69–71.

⁷⁵ C. WEIBULL 1965 s. 36.

⁷⁶ Se ovenfor s. 324.

⁷⁷ Se ovenfor s. 318–19. Foruden muligheden forlæg/kopi ligesom L. Weibull har C. WEIBULL 1965 s. 37 den alternative mulighed, at forfatterne har haft aktstykkerne »i klart minne«. I så fald måtte den rigtigt huskede lighed med aktstykkerne komme dem til gode, mens afvigelser fortsat kunne behandles ander-

hvor relationen ligner aktstykkerne, kan den forkastes som sekundær. Hvor den ikke ligner, kan den forkastes som tendentiøs. Det gælder blot om at frembringe det størst mulige antal sammenlignelige punkter, som så kan forkastes under den ene eller anden synsvinkel. Det er bl.a. derfor, at Jon 7. november påstås erstattet af Gustav Trolle og 8. november påstås erstattet af Jens Beldenak. Det første er processuelt og fortolkningsmæssigt, det andet procesuelt umuligt.

En detaljeret beretning, der skildrer nogenlunde det samme som aktstykker, vil jævnlig kunne stilles i det ovennævnte dilemma. Der ved vil man kunne opnå en metodisk begrundet knægtelse af beretningen.⁷⁸

Som tidligere anført er sammenkædningen af aktstykker og relation som forlæg/kopi ikke tilstrækkeligt begrundet fra Lauritz Weibulls side. Samtlige de ligheder, der findes, skal derfor komme relationen til gode. Både de postulerede lånte ligheder og de, som derudover er fremdraget, befriet for fejlfortolkninger m.m., har i betydeligt omfang styrket tilliden til relationen.

De tre forfattere går videre ved at omtale et forligsforslag. Det kommenteres af Lauritz Weibull: »I klagoskriften faller Gustaf Trolles ord: 'Och står mig dem ingalunda till att anamma till någon vänlig förlikelse för sådant uppenbart kätteri'. I relationen är frågan om förlikning framställd i dialogform«, der så gengives. Konklusionen taler om »skarpt i ögonen fallande . . . avvikelser«.⁷⁹

Afviselserne gælder på dette punkt ikke indholdet, afvisningen af forligstanken. Der er der fuldkommen enighed mellem procesaktstykket og procesberetningen. Hvad formen angår, er det urime-

ledes. C. Weibull tilgodeskriver dem dog intet som helst, og hans motivering (»ord, satsfogning och gång i framställningen«) er hentet fra L. WEIBULL 1928 s. 27, der dermed vil godtgøre det påståede forhold forlæg/kopi mellem aktstykker og relation.

⁷⁸ Det kan f. eks. gøres med procesberetningen i Christiern 2.s proklamation af 9. november 1520 (Twå gamla swenske Rijm-krönikor . . . Then andra delen . . . uplagd aff JOHAN HADORPH, Sthlm. 1676, s. 453 ff.), der skal være skrevet med procesaktstykkerne af 7.-8. november som forlæg, L. WEIBULL 1928 s. 24; C. WEIBULL 1965 s. 39 n. 1. – Over for proklamationen er den sidstnævnte s. 22 n. 9 mere nådig. Det skyldes, at den (af propagandamæssige grunde) vælter domsbyrden over på de fjorten, hvilket atter støtter Weibullernes fejlfortolkning af deres aktstykke som en dom.

⁷⁹ L. WEIBULL 1928 s. 29-30.

ligt at kræve overensstemmelse mellem et aktstykke, der som en monolog henvender sig fra én person til en anden, og en beretning om en dialog imellem disse to. Har Lauritz Weibull foruden den indre også forlangt en ydre, formel lighed eller identitet mellem kilderne? Så må det ovennævnte dilemma erindres, hvorefter formel lighed eller identitet uvægerligt ville fælde relationen som sekundær.

Lauritz Weibull tilføjer, at Gustav Trolles krav om retlig fyldestgørelse ifølge relationen skulle udvirkes »på trods av att målet redan skall vara⁸⁰ under handläggning inför ett annat och högsta forum, den romerska kurian . . . han ställes i en belysning, som bröte han gällande rätt och ordning«. ⁸¹ Også her kastes der et falsk lys over relationen. På baggrund af aktstykket fra kurialprocessen af 1519 er skiftet fra paven i Rom til kongen i Stockholm let at forklare.⁸²

Det var at vente, at den kontrollerbare⁸³ og fuldt korrekte henvisning i relationen til noget så fjerntliggende som en kurialproces, der ikke strejfs med ét ord i procesaktstykkerne af 1520, skulle styrke tiltroen til relationen. Men selv dette positive søges af Lauritz Weibull vendt til noget negativt. Henvisningen skal kun være »ett nog så skickligt grepp« for som en reservemulighed at kunne underbygge relationens, efter Weibulls mening, usandfærdige referat af Gustavs indlæg.⁸⁴ Der må mange krumspring til for at undgå blot en eneste indrømmelse af relationens anvendelighed.

Både ved afvisningen af forligstanken og ved henvisningen til kurialprocessen foreligger der kontrollerbar fællesviden. I begge henseender bliver relationen smukt bekræftet.

I det følgende referat af ransagningen omtaler relationen udspørgningen af Hans Brask og de øvrige bisper og rigsråder samt Hans' *protestatio* og de andres undskyldninger, altsammen specialviden for relationen. Det samme er tilfældet med kongens bortgang og rådets fortsatte ransagning m.m.⁸⁵

Men visse træk er kontrollerbar fællesviden, således oplysningen om fremtagelsen af nogle breve for kongen. De 'lød mod gejstlige

⁸⁰ Trods dette forbehold betragtes kurialprocessen senere som en sikker kendsgerning, L. WEIBULL 1928 s. 34 n. 1 (35).

⁸¹ SAMME s. 33 og 32.

⁸² SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 83-85.

⁸³ Se bl.a. ovenfor s. 321.

⁸⁴ L. WEIBULL 1928 s. 34 n. 1 (35).

⁸⁵ Om arrestationerne onsdag aften se nedenfor s. 335.

herrer og adelsmænd, som da var nærværende og havde beseglet det omtalte brev', bl.a. Hans Brask. De fjortens aktstykker bekræfter, at breve fremlagdes. Straks efter i samme aktstykker refereres et brev, som alle forskere er enige om, er edsforbundsrevet af 1517 (sammensværgelsesrevet).⁸⁶ Dettets tekst viser, at det var udstedt og beseglet bl.a. af Hans Brask.⁸⁷ Atter er der her på kontrollerbare punkter dobbelte overensstemmelser med andre kilder – forhold, der forties af Weibullerne.

Relationen når nu frem til de gejstliges forsamling torsdag 8. november. Jens Beldenaks stilling som ordfører ved fremlæggelsen af spørgsmålet – diskussionen om det – og besvarelsen i rækkefølge efter deltagernes gejstlige stand er ukontrollerbar specialviden.

Andre træk lader sig efterprøve. Forsamlingen angives af relationen til at omfatte 'bisper, prælater, kanniker og klostergivne mænd'⁸⁸ og så mange, som var lærde', en klar overensstemmelse med det aktstykker, de udstedte. En af dem var Jens Beldenak, biskop af Odense, atter en klar overensstemmelse med aktstykket. At relationen skulle have arrangeret en personombytning og erstattet »aktor« Jon Eriksson med »aktor« Jens Beldenak er processuelt umuligt.⁸⁹ Med bortfaldet af denne beskyldning, som atter og atter går igen i Weibullernes processuelle og metodiske udredninger,⁹⁰ aflastes relationen for en væsentlig anke.

Det spørgsmål, der rettes til de gejstlige, er abstrakt formuleret, ligesom svaret. Efter de fjortens aktstykker har det været konkretiseret omkring Sten Sture og hans tilhængeres forbrydelser. Her er en udeladelse af det konkrete indhold, som kan belaste relationen. På den anden side har den indledningsvis med navns nævnelse fremdraget Sten og fru Kristina – samt deres hjælpere som sigtede. Hvem det ville komme til at gå ud over, kunne altså ikke være usikkert.

Spørgsmålet lyder, om sammensvorne mod paven er 'dømmende

⁸⁶ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 94.

⁸⁷ Handlingar rörande Skandinaviens historia utg. af Samfundet för utgifvandet af handskrifter rör. Skand. hist. 24, Sthlm. 1840, s. 94 og 98.

⁸⁸ Jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 24. Der var kun én klostergiven, jfr SAMME s. 195 n. 28, men det er ingen fejl, da den slags lidt svævende sprogbrug var og er almindelig.

⁸⁹ Se ovenfor s. 290–92.

⁹⁰ Se ovenfor s. 312 og 319 og C. WEIBULL 1965 s. 38 n. 5.

kættere'. Weibullerne støtter sig her på den dårlige U-tekst.⁹¹ Den har misforstået det præcise udtryk i S⁹² og skriver 'holdende for kættere', en underlødige læsemåde. De konklusioner, Weibullerne drager heraf, negative for relationen, falder bort af sig selv.

Ifølge relationen svarede de gejstlige i henhold til 'evangeliet og den gejstlige ret'. Lauritz Weibull har atter her fundet en fejl, idet relationen ikke har en med de fjortens aktstykke identisk formulering.⁹³ I henhold til dette sidste svarede de 'efter den hellige kirkes, kejserens og Sveriges lov'. Udeladelsen af kejserens lov skal være mistænkelig. Men Weibull forstår derved tysk, verdslig ret, som overhovedet ikke havde gyldighed i Sverige.⁹⁴ Strengt taget skulle relationen derfor forbedre meddelseren ved at udelukke et fremmedelement.

'Kejserens lov' er imidlertid den del af romerretten, som var revideret i kanonisk ret og derved var blevet gyldig i Sverige. At den kan indbefattes i relationens 'gejstlige ret', er en selvfølge.⁹⁵ En retshistorisk set korrekt fortolkning ophæver den påståede modsigelse mellem aktstykke og beretning.

Og nu til svarets indhold, form og karakter. I relationen angives det at være abstrakt af indhold, ligesom spørgsmålet var det, mens det dog efter procesaktstykket var rettet konkret mod de sigtede. Det er en fastholdelse af den usystematiske fremstilling fra tidligere.⁹⁶ Hvad formen angår, omtales ikke det mere udvendige i den skriftlige formulering. Det er nok en undladelse i relationen, men den er ikke synderlig væsentlig. Relationen taler tydeligt nok om selve realiteten, de gejstliges funktion, idet de 'svarede' og gav 'svar'.

Dernæst karakteren af svaret. De tidligere forskere har ikke haft blik for, at relationen skelner mellem to forskellige ting, først spørgsmål og svar – siden dom: 'icke heller epter saadana spyr-

⁹¹ L. WEIBULL 1928 s. 24 og 40; C. WEIBULL 1965 s. 34 n. 3 (35). Se også ovenfor s. 319.

⁹² Det svarer til *heretici condemnandi*, SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 105.

⁹³ L. WEIBULL 1928 s. 30 og 34.

⁹⁴ Se ovenfor s. 310-11.

⁹⁵ Se SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 106-07.

⁹⁶ I relationens svar mangler et udtryk, der svarer til 'åbenbar' i procesaktstykket. Det kan siges at ligge implicite i relationens tekst lige forud, nemlig i spørgsmålets 'dømmende kættere', se note 92.

mole eller suar, thet wi kunne forstaa epter fwlgdhe naghén dom eller sententia'.⁹⁷

Her må aktstykket drages med ind. At de fjorten gejstlige dermed skulle have udstedt en dom, er som tidligere anført fuldstændig umuligt. De affattede i stedet en ekspertise, et sagkyndigt råd til domstolen. Dette nye resultat er vundet ad retshistorisk vej alene.⁹⁸ Det aflaster aktstykket for alle de formfejl, det ville have haft som påstået dom, og det aflaster de fjorten for alle de inkompetence- og inhabilitetsgrunde, de ville have haft som påståede dommere.⁹⁹

Når de fjortens aktstykke forstås ret, bliver der en næsten forbløffende overensstemmelse med relationen. Den første kilde meddeler et svar, den anden fortæller om et 'svar'. Samtidig bliver der i processen plads for en domsafsigelse.

Curt Weibull har fremført den påstand, at det »ur real synpunkt icke är av avgörande betydelse, om aktstycket av den 8 november är en expertis eller en dom«. ¹ Dette er i sig selv temmelig meget forkert. Dernæst er det aldeles afgørende for at forstå niveauet i processen – og for at få relationen korrekt bedømt i forhold til aktstykket – at den rigtige definition kommer frem. Når de tre forfattere i 1520 kun har været med til at udstede en ekspertise, forstås deres situation i 1523 på en helt anden måde end tidligere. Som eksperter var de formelt set i dækning. De kunne ikke rammes af noget retligt ansvar og havde ikke den højst tvingende grund til at forvanske deres beretning, som Weibullerne har villet tillægge dem. Deres relation bliver på dette kardinalpunkt i fuldeste overensstemmelse med aktstykket.

Curt Weibull har endvidere sagt: »de fjorton biskoparnas, prelaternas och prästernas dom kan vara rättsvidrig . . . men . . . domen har avkunnats . . . Den kunskap, som kvarlev[an] i de[nn]a punkt ger, är säker«. ² Det eneste, der med vished kan udtales, er imidlertid, at et aktstykke blev udstedt – angiveligt under de og de om-

⁹⁷ Om tolkningen af dette sted se nedenfor s. 344 note 30.

⁹⁸ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 17–34.

⁹⁹ Se ovenfor s. 297–306 og 308–10.

¹ C. WEIBULL 1965 s. 22, jfr 37.

² SAMME s. 39, jfr 53: »Ketzerurteil« samt L. WEIBULL 1928 s. 33. – ERSLEV 1891 s. 134, 135 og 136–37 er klarere i distinktionerne end Weibullerne: »hvad der er absolut sikkert, det er det simple Faktum, at dette Brev er udstedt . . . Een eneste Ting ved vi lige saa sikkert som nogen af de dalevende, nemlig at dette

stændigheder. At bestemme det som »en dom« er en tillægspræmis,³ som er forkert og falder bort med en bedre tolkning.

At der måtte foreligge en sjældnere type procesaktstykke end en dom var ikke kendt for tidligere forskere. Når svaret for dem flød sammen med dommen, forskertsedes den rigtige opfattelse af svaret, der både omtales i relationen og foreligger i aktstykket. Samtidig forsvandt domsmuligheden. Der var tillige en komplicerende omstændighed i den tidligere tekstbenyttelse. Den dårlige U-tekst siger: 'icke gich ther heller nogen dom eller finna effter sådane spørsmål eller suar'.⁴ Dette 'finna' er typisk for U, en af dens meningsløsheder. Indsættes den rigtige læsemåde fra S, 'sententia', har U en direkte benægtelse af, at der gik dom. Dette måtte lede Erslev m.fl. på vildspor.⁵

S-teksten fremlagdes i 1918, længe inden Lauritz Weibull skrev sine afhandlinger. Trods dette har han, ligesom senere hans broder, skudt den til side. De har, som Erslev i 1891, bygget på den dårlige U-tekst.⁶ Ud fra benægtelsen i U⁷ har de dernæst givet en fejltolkning af S, der her er lidt fyldigere og meget korrekte. Det er baggrunden for den fejlagtige oversættelse af relationen, som har vundet en slags hævd.⁸

Men U må skydes til side og S læses uafhængigt heraf. Sker det, siger forfatterne, at de, da de fik forelagt spørgsmålet og afgav svaret, ikke kunne indse, hvad ondt kongen og hans rådgivere havde for – 'ejheller at vi kunne indse, at der efter de nævnte spørgsmål eller svar påfulgte nogen dom eller domfældelse'.⁹ Både under og efter spørgsmålet og efter svaret angiver forfatterne uvished om de konsekvenser, der kunne følge – og de anstiller sig utvivlsomt

Aktstykke er udstedt . . . Naturligvis kan man strides om, hvorvidt Aktstykket er en 'Dom eller Sentents' . . . Men hvad man ikke kan komme bort fra, det er, at ved dette Brev blev bestemte Personer udlagte som Kættere«.

³ Jfr ROLF TORSTENDAHL, *Historia som vetenskap*, Malmö 1966, s. 87.

⁴ SRS. III: 1 s. 69.

⁵ ERSLEV 1891 s. 135–36.

⁶ L. WEIBULL 1928 s. 24, 30, 33 og 40; C. WEIBULL 1965 s. 34, 34 n. 3 (35), 37 og 38 n. 5.

⁷ L. WEIBULL 1928 s. 30 og 33 og C. WEIBULL 1965 s. 37 og 38 n. 5, begge, som Erslev, med sammenblanding af svar og dom, jfr ovenfor s. 332–33.

⁸ Jfr BRUUN 1940 s. 63.

⁹ Se nedenfor s. 344 note 30.

mere uvisse, end rimeligt er.¹⁰ Tolket således afdækker stedet en tydelig apologetisk tendens. Men en benægtelse af, at der efter svaret gik dom, findes kun i den dårlige U-tekst, og derefter endnu hos Weibullerne.

Relationen fortsætter med efterretninger om de gejstliges stilling, særlig om de to arresterede bisper m.m. Som anført ovenfor er det næsten altsammen ukontrollerbar specialviden. At man havde noget for med bisperne af Strängnäs og Skara, som relationen ret udførligt beretter om, bekræftes dog unægtelig af henrettelsen af netop dem – atter et styrkende moment.

De sidste ting står tilbage. Arrestationerne onsdag aften er ukontrollerbar specialviden, ligeså mindre detaljer vedrørende henrettelserne. Disse sidste ansættes til torsdag, hvad der næppe kan kontrolleres gennem uafhængige kilder.¹¹ At de foregik, bekræftes naturligvis til fulde, således i beretningen fra profossen af 1523¹² og i Stockholmertraditionen hos Olaus Petri¹³ m.fl. steder. Halshugningen af de dømte og brændingen af deres lig samt opgravningen og brændingen af Sten Stures lig er allesammen meddelelser, der bekræftes af uafhængige kilder.¹⁴ Disse sidste ting styrker påny tiltroen til relationen.

Hvad tendensmomenter angår, er relationens forfattere meget følelsesbetonede i gengivelsen af deres personlige reaktioner. Det ses særlig ved overgrebene mod bisperne og ved beskrivelsen af henrettelserne. Ved disse sidste er der derfor, som tidligere nævnt, indkommet en misforståelig vending; men den rettes op to andre steder. Ansvar for blodbadet lægges på Christiern og hans rådgivere, specielt Didrik Slagheck, mens de henrettede svenskere alle gøres uskyldige – en tendensbestemt overdrivelse. Af de svenske gejstlige må kun Gustav Trolle stå for skud. Forfatterne peger med fuld ret væk fra sig selv og de andre gejstlige eksperter. Det sker til

¹⁰ ERSLEV 1891 s. 137.

¹¹ Genfindes hos Olaus Petri, men han har kendt relationen, WESTIN 1946 s. 498.

¹² Hanserecesse 3: VIII s. 535.

¹³ Olai Petri Svenska Krönika utg. af G. E. KLEMMING, Sthlm. 1860, s. 330; JÖRAN SAHLGREN, En Svensk Crönika af Olavus Petri, Samlade skrifter af Olavus Petri IV, Uppsala 1917, s. 294-96.

¹⁴ Bl.a. hos OLUF KOLSRUD, Blodbadet i Stockholm aar 1520, Kyrkohistorisk årsskrift 40. årg., Uppsala 1940, s. 192; se også kilderne i note 12-13 og iøvrigt SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 146 og 150.

allersidst, hvor de for yderligere oplysninger henviser til de ansvarlige i Christierns råd og domstol.¹⁵ Det var i 1523 et meget ubehageligt fingerpeg for de svenskere, der havde haft plads disse steder.

En tydelig apologetisk tendens røbes i påstanden om uvished med hensyn til konsekvenserne af rådgivningen til den verdslige domstol. Forbigåelsen af de sigtedes navne ved beretningen om spørgsmålet og svaret kan til nød regnes ind under samme tendens. Dog kan den også, ligesom undladelsen af at nævne kætteriet første gang, det er muligt, skyldes forfatterens usystematiske fremstilling. De omtaler jo de sigtede indledningsvis, kætteriet lidt senere.

Tendenserne har således medført en misforståelig vending og et par undladelser, der alle kan siges at blive rettet op. Desuden har de medført en summarisk angivelse af de sigtedes uskyld og et forsøg på at anstille sig uvisse med hensyn til konsekvenserne af rådgivningen. Det er konklusionen for alle de kontrollerbare meddelelsers vedkommende. Lignende ting kan da skønsvis ventes i de ukontrollerbare meddelelser, i relationens specialviden, særlig i de oplysninger der vedrører skyldproblemet.

Men grove og afslørende fejl er det ikke lykkedes at finde.

En lang række oplysninger af forskellig art er kontrollerbare og har vist sig rigtige. Det gælder i kronologisk, topografisk og personel henseende. Og det gælder begivenhedsforløbet, herunder det processuelle. Forfatterne har magtet processteknikken og griber hverken fejl ved den specielle procesart eller det raffinerede spil mellem magterne, som angives af procesaktstykkerne.

På baggrund af disse data må relationen have krav på en ordentlig placering. Trods dens usystematiske fremstilling og de nævnte tendenser kan den slutkarakteriseres som en brugbar kilde. Naturligvis er den som beretning »født med skavanker«. Men det er mest tendensbestemte undladelser og overdrivelser i tilknytning til skyldproblemet, der kan ventes i det ukontrollerbare stof, ikke grove fejl. Efter sagens natur kan der ved dette sidstnævnte stof absolut kun være tale om et skøn.

At relationen, trods et par mindre usandheder, kan betragtes som en brugbar kilde, er, når alt kommer til alt, ikke så mærkværdigt. Den stammer fra kyndige folk, som har været øjenvidner. De har

¹⁵ HILDEBRAND s. 122 'huat ther är mera skedh, wpylla the, som wära i rood, retthe och i alla handha handel ther till enkanneligh kalleth'.

endda ved en del af begivenhedsforløbet, nemlig ved rådgivningen, været aktive deltagere. De har skrevet deres beretning kun 2 1/2 år efter.

Hvordan er det da gået til, at relationen er blevet i den grad nedvurderet af Weibullerne?

Forklaringen ligger i fire fejlgreb hos dem.

For det første har de valgt sig en dårlig tekst at angribe, U-teksten.

For det andet har de begrænset deres angreb til godt 1/4 af teksten,¹⁶ med udsnit af procesforløbet.

For det tredje har de stillet de af dem behandlede udsnit i et urimeligt dilemma. Stof, der lignede eller var fælles med procesaktstykkerne, har de elimineret som sekundært, som kopierede ligheder. Det resterende, nødvendigvis afvigende fra aktstykkerne, har de generelt forudsat var tendentiøst forvansket.

For det fjerde har de villet begrunde denne generelle forudsætning ved at fortolke det fra aktstykkerne afvigende reststof på den mest hårdhændede måde. U-teksten, i forvejen dårlig, er udlagt med forbigåelse af væsentlige småord og er blevet vævet sammen med processuelle fejltagelser. Forligelige afvigelser er gjort uforligelige og forklarlige forskelle forstørret op. Det er blevet til en kæde af uberettigede disharmoniseringer, d.v.s. på forkerte grunde gennemførte distanceringer mellem kilderne.

Således fremstår billedet af en kildevurdering, der må siges at krænke anerkendt praksis blandt historikere.

Historikere må kunne tåle afvigelser mellem kilderne, også mellem levninger og beretninger, uden at diabolisere disse sidste. Erslev har om afvigelserne sagt, at »vi endog ser dem med en vis Glæde, fordi de sikrer os, at Iagttagerne netop er selvstændige Vidner«.¹⁷

Yderligheder må søges undgået, både disharmoniseringer og harmoniseringer, som er uberettigede.

Det er ikke nødvendigt afslutningsvis at tale om den weibullske »Imperatortone«, sådan som det er sket i den tidligere debat om blodbadet.¹⁸ Her skal i stedet udtrykkes en beklagelse af, at et opgør som det ovenstående har været nødvendigt.

¹⁶ Relationen fylder ikke stort mere end en aviskronik, 1847 ord, 4 sider i tryk, HILDEBRAND s. 118–22.

¹⁷ ERSLEV 1926 s. 80.

¹⁸ SAMME 1929 s. 253, jfr 262.

3

Efter falsificeringen af de weibullske procesmodeller i afsnit 1 skulle det så klart, at der må gives plads for en helt anden model. Efter prøvelsen af relationen i afsnit 2 skulle det ligeledes være klart, at denne, omend med forsigtighed, kan bruges som supplerende kilde i forhold til procesaktstykkerne. Men bestemmelsen af disses art og funktion må være altafgørende.

Gustav Trolles aktstykke, fremlagt 7. november, er – et kærnepunkt! – direkte stilet til Christiern 2. Kongen skal på baggrund af sin kroningsed hjælpe Gustav, den gamle ærkebiskop Jakob, biskop Otto af Västerås, deres kirker og gejstlige mod deres angribere. Det er den afdøde rigsforstander Sten Sture, hans kone og seksten hjælpere samt borgmestre, råd og borgere fra Stockholm, alle lægmænd. De er åbenbare kættere.

Fra oktober 1516 til december 1517 har de belejret ærkebispem på Stäket, holdt ham fængslet i to år og som fange påført ham et dødeligt sår. Stäket slot er brudt ned og derfra og fra domkirken og ærkebispegården er røvet værdier, der sammen med ærkestiftets indtægter i fire år og overgrebene mod slottet og ærkebispens person anslås til en skadebøde på en million mark lødigt sølv. De har forgrebet sig på Arnö gård og ærkebiskop Jakobs person, anslået til over 100.000 mark sølv. Bisp Otto og Jon Eriksson er fængslet, denne sidste udplyndret – ligesom de gejstlige i Uppsala og mange andre. Gejstligheden i Uppsala og Västerås stifter er truet til at opgive det interdikt, de skulle have iværksat ved fængslingerne af bisperne.

Til slut vender Gustav sig påny til Christiern og kræver skadebøder, arrest og straf.¹

De sigtede fik gennem dette aktstykke tillagt kætteri af notorisk karakter. Notoriteten gjorde det overflødigt at fremføre materielle beviser for kætteriet under processen. Det var derfor også overflødigt i aktstykket at anføre beviser eller bevisbaggrund – at nævne handlinger, tider og steder vedrørende kætteriet. Dette grundedes på rigsdagen i 1517, der dannede et edsforbund mod ærkebispem og eventuelle pavelige straffe og udstedte et brev herom. Disse forhold er af processuelle grunde ladet uomtalt.

¹ HILDEBRAND s. 122–24.

Aktstykket indgaves til kongen, og til kongen som verdslig dommer, idet der krævedes ret og straf. Det var en verdslig dommer forbudt at foretage ransagning ved kætteri, f.eks. ved at tage stilling til beviserne. Af hensyn hertil måtte de materielle bevisligheder ligefrem udelukkes som hans dommerembede uvedkommende, hvilket også gjaldt for de skrivelser, der rettedes til ham i den anledning.²

Derimod kunne kongen godt dømme kættere, der var opgivet af kirken, d.v.s. af en biskop, og udleveret til hans domstol. I 1311 overlodes en kætterdømt bonde af den svenske ærkebiskop 'til den verdslige domstols *dom*', som det ganske udtrykkeligt hedder.³ Også ved andre gejstlige sager havde den svenske konge adgang til at dømme, specielt når der sigtedes mod dødsstraf.⁴

Dette gjaldt særlig tydeligt ved trodsige bandsforbrydere.⁵ Her havde Christiern i henhold til de svenske kirkelove sikker lovhjemmel for at lade sin domstol træde i funktion. De pågældende skulle forinden have trodset en bandsdom i nat og år og derpå være opgivet af deres bisper og tilsagt for kongen. Denne skulle så lade dem halshugge og dømme uden for kirkegården.⁶ Det er på baggrund af denne lovhjemlede ret for kongen, at bandsforbrydelserne placeres så centralt i Gustavs henvendelse til ham.⁷

Det er betegnende, at henvisninger til den strenge bandsmands-

² Ekspertisen (herom s. 324 og 341-44) tager stilling til sigtelsen for notorisk kætteri og finder den bekræftet under henvisning til de relevante lovområder. Denne stillingtagen foregår ved et rent gejstligt forum – i en slags parentes inden for processen, der føres for kongen som verdslig dommer. Derved er det med største tydelighed understreget, at man fastholdt bevisbedømmelse med hensyn til kætteri som en rent gejstlig sag.

³ DS. III nr. 1789: *judicio curie secularis*; jfr hertil GÖRAN INGER, Das kirchliche Visitationsinstitut im mittelalterlichen Schweden, Bibliotheca theologiae practicae 11, Diss., Uppsala 1961, s. 485. Jfr som udenlandske paralleller GUI s. 126-27, 131 og 144 samt JOSEPH HANSEN, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter, Bonn 1901, s. 481.

⁴ INGER s. 196 og 206. Dette er ukendt for C. WEIBULL 1965 s. 19: »konungen . . . hade ingen domsrätt i andliga mål« (også s. 22 n. 9). – Jfr STIG IUUL, Den gamle danske strafferet og dens udvikling indtil slutningen af det 18. århundrede, Kampen mod forbrydelsen I, Kbhvn. 1951, s. 259. – Hertil også kanonisk ret c. 8 X II 2, SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 85 med n. 13.

⁵ INGER s. 200.

⁶ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 69-71 og 93.

⁷ Jfr ovenfor s. 295-97.

paragraf kun findes meget sjældent i svenske kilder. Men i 1520 bliver situationen fra før blodbadet gentaget tre uger efter: da bliver en kirkefjendtlig Sturetilhænger rubriceret under denne paragraf. Det sker ved Hans Brask,⁸ hvis juridiske kunnen ingen vil betvivle. Desuden taler kongens proklamation af 9. november tre gange om 'kættene og bandsmennesker' med en direkte henvisning til svensk lov.⁹

Gustavs procesaktstykke er en biskoppelig henvendelse til kongen, der opregner bandsforbrydelser fra år tilbage. Den må med sit krav om straf sigte mod lovens straf over bandsmænd. Upplandslagen kalder dette at *till sighia*. For at få tilslutning til denne specifikke svenske form har jeg karakteriseret aktstykket som en tilsigelse.¹⁰ De i teksten opregnede stemples samtidig som notoriske kættene. Men derved blev de atter engang bandsmænd i henhold til en også i Sverige velkendt retsregel.¹¹ Bandsmandsmomentet er på mere end én måde afgørende for aktstykkets karakter.¹²

Sigtelsen for kætteri havde den funktion, at den sprængte de løfter om frihed for straf og processuelle opgør, som var givet ved overgivelsen af Stockholm 5. september 1520. Over for kættene var man ikke pligtig til at holde nogen form for løfter.¹³ Når kætteriet ydermere havde notorisk karakter, skulle rettergangen ikke befatte sig med det faktiske indhold af denne forbrydelse. Derfor kunne en sigtelse herom indbringes for kongen som verdslig dommer. Og

⁸ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 77.

⁹ HADORPH 1676 s. 454-55, jfr ovenfor note 8.

¹⁰ »Tilsigelse« svarer nøje til de latinske betegnelser *denunciatio* i Tyskland og *significatio* eller *certificatio* i England, der alle er dannet over meddelelsesverbet ved angivelser af bandsmænd, SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 190 n. 26 og 72 n. a. Ingen af de latinske betegnelser kan benyttes for 1520, da de dækker andre fremgangsmåder end den specifikt svenske. – C. WEIBULL 1965 s. 14 og 27 har taget hensyn til min karakteristik, som han dog vil ændre – til »delgivning« (kritiseret af JAN LIEDGREN, Den fortsatta debatten om Stockholms blodbad, Personhistorisk tidskrift årg. 63, Sthlm. 1965, s. 87, der selv foreslår »anmälan«). Alligevel vil C. Weibull ikke afskære sig fra en af de betegnelser, som hans broder har opereret med, »supplik«, hvorved han når frem til dobbeltdefinitionen »delgivning och supplik«!

¹¹ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 134 med n. 10.

¹² Ikke set af C. WEIBULL 1965 s. 7-8.

¹³ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 54.

han kunne, støttet til de ham forebragte sigtelser, skyde amnestien til side og åbne processen.

Den funktion, som bandsforbrydelserne havde, var ligeså evident. Kun ved at medtage dem sammen med kættersigtelsen kunne Gustav på egne og andre bispers vegne lægge rettergangen fast inden for en ramme af svensk lov. Derved havde han – i formel henseende – afskåret kongen fra en forskelsløs henrettelse af de mange, mange kættere fra edsforbundet af 1517. Tilsigelsen holdt bl.a. de gejstlige uden for farezonen,¹⁴ hvorved det må erindres, at fire bisper og en tidligere bispekandidat var medudstedere af det kriminelle edsforbunds brev.

Men tilsigelsesformen havde samtidig den funktion, at den utvetydigt pegede mod dødsstraf i henhold til svensk lov. En så voldsom udgang på processen var det umuligt at opnå via den kanoniske strafferet for kætteri.¹⁵

I henhold til ekspertisen af 8. november blev tilsigelsen fremlagt af Jon Eriksson¹⁶ – og det skete aldeles ikke for nogen gejstlig domstol, men ganske udtrykkeligt for 'vor kæreste, nådigste herre og menige rigens råd'.¹⁷ De fleste af de i tilsigelsen nævnte skal være blevet 'tilkaldt' og have været nærværende. 'Og skønt . . . ugerninger[ne] . . . var åbenbare nok af sig selv, så at hvermand kendte dem, blev de alligevel da, til overflod, klart beviste med deres egen tilståelse og fremlagte breve'. Denne ransagning kan kun have vedrørt den notoriske side af de påsagte forbrydelser. Det har været den formelle tilknytning mellem forbrydelserne og de sigtede, herunder deres stilling til edsforbundet af 1517. Specielt har den vedrørt deres forhold til edsforbundets brev – som relationen melder – ved udstedelse, besegling og edsaflæggelse.¹⁸

¹⁴ Det var også nødvendigt, når sagen indbragtes for verdslig domstol (medmindre eventuelt sigtede gejstlige i forvejen var degraderet til lægmænd af deres gejstlige foresatte, en mulighed der er inaktuel i 1520).

¹⁵ L. WEIBULL 1928 og C. WEIBULL 1965 søger at afhjælpe dette ved for egen regning at skærpe kanonisk ret, som om den »ofrånksomligt« foreskrev dødsstraf for kætteri, se ovenfor s. 306–08.

¹⁶ Relationen fremhæver hovedmanden, Gustav Trolle, og forudsætter en unævnt hjælper hos denne, se ovenfor s. 325.

¹⁷ HILDEBRAND s. 124. Også her er der overensstemmelse med relationen, se SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 83.

¹⁸ SAMME s. 94–101.

Der var gejstlige blandt Gustav Trolles forfølgere, og i 1519 indklagede han både gejstlige og verdslige for paven. Efter blodbadsprocessen skred han straffende ind mod gejstlige. Men det var bemærkelsesværdigt, at det ene og alene var lægmænd, han tilsgavde for kongen.¹⁹ Det tyder på en oprindelig boadskillelse.

At retssfærerne holdtes adskilt i svensk retspraksis er velkendt. Men at den samme sag kunne passere snart en gejstlig, snart en verdslig fase, er knap så bekendt. I 1491 svor en biskop sig fri for en sigtelse ved tolv prælater og dømtes fri af ærkebispem – på kirkens vegne. Atter svor han ved de samme tolv og dømtes fri for den samme sigtelse af rigsforstanderen – på kronens vegne. Dommene fra de to retssfærer følger umiddelbart efter hinanden i samme aktstykke.²⁰

Der kan drages en parallel herfra til blodbadsprocessen, idet denne sidste havde en rent gejstlig fase skudt ind i den iøvrigt verdslige rettergang.

Ekspertisen af 8. november beretter om, hvem der sørgede for, at de fjorten gejstlige eksperter mødtes. Der var aldeles ikke tale om, at de nedsatte sig selv eller etableredes som gruppe på gejstligt initiativ. Det var efter den verdslige dommers, 'kong Christierns etc. bud og vilje', at de kaldtes sammen i den store sal på Stockholm slot. Det siger teksten selv, og det kan ikke bestrides.²¹

'Da kom . . . magister Jon i rette for os', idet han fremlagde tilsigelsen. Han 'satte i rette for os'²² om misgerningerne i tilsigelsen,

¹⁹ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 132, jfr 135 og 87.

²⁰ SRA. perg. 1491 20/6, jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 104 og 194 n. 10.

²¹ HILDEBRAND s. 122. – C. WEIBULL 1965 s. 19–20 har forsøgt at udelukke dette: »konungen . . . hade ingen . . . rätt att i dylika mål tillkalla och utvälja några rådgivande experter«, hvorved han uheldigvis benægter et både i udlandet og i Sverige kendt fænomen, SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 136 og 30–32, jfr 32–33.

²² HILDEBRAND s. 122 og 124 'i retthe' angiver, at det ikke drejede sig om en udenretlig, men om en indenretlig afgørelse, hørende til processen. Skara biskop og kapitel sad i 1480 'for rette', da de afgav en ekspertise, d.v.s. at de var samlet til et formeligt retsmøde, uden at der gik dom, SRA. perg. 1480 18/1. Også andre indenretlige afgørelser blev truffet 'for rette', uden at der gik dom, se f. eks. SRA. perg. 1459 7/1 (eller 10/7) og 1499 11/6. – C. WEIBULL 1965 gengiver s. 20 'i retthe' med »i domstolen«, forledt af sin almindelige fejlbedømmelse af, hvem der var dommer, se ovenfor s. 297–306 og 308–10.

der var belyst af forhøret dagen før, ikke var åbenbart kætteri mod romerkirken.

Ekspertisens beretning fortsætter: 'da tog vi det ærinde til os og overvejede det nøje i alle punkter'. Relationen oplyser, at Jens Beldenak ledede denne overvejelse, og at de gejstlige svarede efter deres rang,²³ hvorefter ærkebiskop Gustav må have været den første.

Præmisserne fastslår, at de sigtede 'i flere år har været besmittede med den hellige kirkes højeste band og stået halstarrige og ondsindede i det'. De har svoret, at Gustav aldrig skulle komme fri igen og lovet at stå last og brast 'i et sådant ukristeligt forbund', uanset mulige straffefølger fra pавens side.

Konklusionen påkalder sig international kirkeret, med den deri optagne romerret,²⁴ samt svensk ret. Den erklærer de frivillige deltagere i edsforbundet for åbenbare kættere.²⁵ Til vidnesbyrd om at have 'lovfundet og afsagt' dette,²⁶ beseglede de gejstlige, dog kun de fire biskoper og fire af de øvrige ti.

Dette aktstykke er efter sin art en ekspertise, et råd til domstolen fra kyndige mænd.²⁷ De fjorten rådgivere pådrog sig intet juridisk ansvar ved at afgive den.²⁸

²³ HILDEBRAND s. 124 og 122; jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 109-10.

²⁴ Se ovenfor s. 332.

²⁵ HILDEBRAND s. 124.

²⁶ 'laghfinna', som jeg har betegnet som enestående (1964, 2 s. 30), er et hapax legomenon. Det resumerer den forudgående sætning 'thet wi ecke anneth *fijnne* kwnne *epter* then helige kirkens, kejsserens och Sweriges *lagh*' og må derfor betyde at 'finde .. efter .. loven', 'udlede af loven', som jeg har gengivet det. C. WEIBULLS forslag, 1965 s. 20-21, 'lagligen finna' synonymt med 'finna för rätta' og lig med 'döma' betegner en forrykning i tre led for at redde fejlvurderingen af aktstykket som en dom, jfr ovenfor s. 342 note 22. Han omtolker 'aff sighia' på linie hermed. - Væsentligt er også, at Weibull ikke kan komme forbi min påvisning af, at ingen af ordene: dømme, dom, dommer og domstol findes i aktstykket, naturligt nok, da det nu engang må være en ekspertise.

²⁷ Se ovenfor s. 324 og 332-33. - C. WEIBULL 1965 s. 22 har et tilløb til en dobbeltdefinition, »en expertis eller en dom« (jfr ovenfor s. 333 - og om hans dobbeltdefinition av tilsigelsen s. 340 note 10).

²⁸ Det er fundamentalt at forstå forskellen mellem eksperter, der intet ansvar pådrager sig gennem deres ekspertise, og dommere, på hvem alt ansvar hviler, også for det tilfælde, at de får forelagt og følger en forkert ekspertise, SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 19 og 112.

Med udstedelsen af ekspertisen afsluttedes den rent gejstlige fase i blodbadprocessen. Samtidig er der ikke længere aktstykker at støtte sig på ved rekonstruktionen af processen. Det er dog ganske klart, at dispositionerne i slutfaserne måtte tages af den siddende verdslige instans, kongen og hans rigsråd. Først må ekspertisen være bragt tilbage til kongen, eftersom den, hvad der er aldeles ubestrideligt, fremkom efter påbud fra ham.²⁹ Afgørelsen lå nu hos denne og rigsrådet.

Forfatterne af relationen betoner, at der gik 'dom eller domfældelse' efter deres svar.³⁰

²⁹ HILDEBRAND s. 122. Jfr ovenfor s. 342 med note 21.

³⁰ Når C. WEIBULL 1965 s. 19 n. 4 udtaler, at »de hypoteser, som Skyum-Nielsen . . . laborerar med [om domfældelsen], saknar stöd i källmaterialet«, har han ret på en forkert måde, eftersom »källmaterialet« er forskelligt for ham og for mig. C. Weibull s. 34 n. 3 (35) bygger på den underlødige U-tekst af relationen, der på det afgørende sted bl.a. har en meningsløshed: 'icke gich ther heller nogen dom eller finna (!) effter sådanne spörsmål eller suar', se ovenfor s. 334. – S-teksten lyder:

'a) Men huat falskheth, grymhet och suick och huat vnt som helzt konungen och hans raagiffuare hadhe betractet i theres hierta vnder thetta spyrsmoll, bekennes wi med Gudh, som ransaker och kenner alla hierter och tancker, a t h wi thet thaa *ingen less kunne forstaa*, b) *icke heller* epter saadana spyrsmole eller suar, t h e t wi *kunne forstaa* epter fwlgdhe naghden dom eller sententia, c) och är Gudh wart witne, a t h wi paa then tiid *icke kunne forstaa*, till huat endhe forsaghde sporsmåle wære gyordhe', jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 128–29.

At det midterste 't h e t' kan oversættes 'at', bevises uimodsigeligt af to steder, HILDEBRAND s. 118: 'ath han skulla göra för Gudz schuldh och retuisen, thet kyrken och honom mottha sche fyllest'. Ligeså har skriveren af relationen efter denne tilføjet nogle penneprøver, bl.a.: 'weterleget thet minn brodher han' (ikke trykt hos HILDEBRAND). Forfatterne betoner, at de dengang – under og efter spørgsmålet og efter svaret – ikke kunne indse konsekvenserne. Det sker i tre parallelle at-sætninger, hver med en understregning af det datidige ('thaa – epter saadana spyrsmole eller suar – paa then tiid'). Ved at skyde tidsangivelsen ('epter saadana spyrsmole eller suar') frem foran 'thet' (= 'at') betones samhörigheden med det forudgående 'thaa'.

'forstaa' vender sig alle tre steder mod konsekvenserne, de uforudsete ting i fremtiden, og må derfor betyde 'indse'. En oversættelse af det midterste 'forstaa' som det moderne 'forstå' = 'opfatte' (i den forkerte oversættelse 'det vi kunne forstå') vil helt bryde parallelliteten.

Fra den dårlige U-tekst er benægtelsen af, at der gik dom, overtaget af adskillige forskere, og følgelig er 'thet wi kunne forstaa', der kun står i S-teksten, fejl-

Dommen må være udgået fra kongen eller konge og rigsråd.³¹ Med hensyn til dens form vil en historiker af professionelle grunde forlange skriftlighed, men det stemmer ikke med datidens strafferechtspleje. Der har en mundtlig dom været tilstrækkelig.³² Efter dobbeltheden i processen må dommen have lydt på åbenbart kætteri og bandsforbrydelser. Det bekræftes af proklamationen fra 9. november, hvorefter de henrettede blev 'dømte til åbenbare kættere og bandsmennesker'.³³ Kun to benådedes, begge kvinder.

At henrettelserne fuldbyrdedes i hast, var i sig selv ikke noget overgreb.³⁴ Men de ramte flere end de tilsagte. To bisper og endnu en gejstlig samt flere adelsmænd, ialt mindst elleve, henrettedes derudover,³⁵ formentlig ved klare retsbrud. Halshugningen af bisperne var særlig graverende.³⁶ Ialt henrettedes der ca. 82 personer.³⁷ Siden brændtes ligene.

agtigt blevet isoleret som et indskud i benægtelsen. HILDEBRAND s. 120 har understøttet dette ved på egen hånd at tilføje et komma efter 'forstaa', som *ikke* findes i manuskriptet til S. På denne uheldige baggrund er S traditionelt oversat: 'ikke heller påfulgte der, det vi kunne forstå (=opfatte), nogen dom eller domfældelse efter de nævnte spørgsmål eller svar'. Denne oversættelse er logisk utilfredsstillende, da der umuligt kunne være tale om en dom efter spørgsmålet, men kun efter svaret. Derfor er 'eller' i 'spørgsmål eller svar' uden mening. – Oversættelsen skal lyde: 'ejheller at vi kunne indse, at der efter de nævnte spørgsmål eller svar påfulgte nogen dom eller domfældelse'. Her markeres det, at forfatterne, også efter spørgsmålet, var uvidende om, at dom var i vente, hvilket giver god mening.

³¹ Om mulighederne SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 129. Jfr også MÜNCHEN I s. 449 § 4.

³² SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 129-30.

³³ HADORPH 1676 s. 455; jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 130.

³⁴ Kanonisk ret påbød de verdslige myndigheder at følge kirkens retsafgørelser (jfr SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 149), herunder at eksekvere virkelige kætterdomme – som den svenske af 1311. Men C. WEIBULL 1965 s. 48, jfr 49 og 53, overdriver, når han siger, at Christiern 2.s »handlingsfrihet var bunden av kanonisk rätt«. Selv virkelige kætterdomme fra inkvisitorer finder man i retspraksis ændret af verdslige myndigheder, dels skærpet (GANDRILLE s. 259), dels også lempet, således fra dødsstraf til livsvarigt fængsel for 'ubodfærdige' (om disse ovenfor s. 308. – VIDAL 1906 s. 236). I 1520 havde Christiern ydermere kun en ekspertise som retningslinje, mens han selv sad inde med det fulde dommeransvar.

³⁵ SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 132-36.

³⁶ SAMME s. 142. – C. WEIBULL 1965 s. 32 giver en fejlforklning af Christierns bylov, som om danske bisper i straffesager skulle kunne dømmes af deres undermænd, doktorer og magistre, i den planlagte kammerret. Bisperne skulle derefter

Konfiskationerne ramte løst og fast gods efter de henrettede, men ikke forskelsløst.³⁸ At konfiskere var lovmedholdeligt, hvis den pågældende var fældet som kætter på lovlig måde. Men også boet efter en halshugget bandsmand måtte vente efterregninger.³⁹

Mange dele af blodbadsprocessen var dannet og strakt efter lovens krav. Til slut synes kongen dog at have presset det juridiske mønster helt ud af form. Meget snart hed det sig, at der havde været tale om et retsløst myrderi. Således konsolideredes erindringen om 1520.

The Massacre — Trial and Sources

Considerable debate has evolved around the massacre at Stockholm in November, 1520, but there is one fact about which all historians are agreed—a trial preceded the massacre.

1. Each historian engaged in the debate can be said to have created his own individual model of the trial for the purpose of reconstructing the whole course of the proceedings. Admittedly, two documents of the case, from 7th and 8th November, have been preserved, but they are only fragments of the lost whole, and their nature—and their functions at the trial—are disputed. Undoubtedly, fundamental agreement can be reached about the fact that it is the knowledge we have of the existing legislation and legal usage in

have opgivet deres eksklusive stilling under paven som deres eneste rette dommer, SKYUM-NIELSEN 1964, 2 s. 139. Det er af flere grunde umuligt, men det vil føre for vidt at udrede det i detaljer her.

³⁷ SAMME s. 147-49.

³⁸ SAMME s. 153-57.

³⁹ Min tolkning 1964, 2 s. 130 og 152 har strikte fulgt Upplandslagen, samme-steds s. 69, således at det faste gods efter en henrettet bandsmand skulle gå til arvingerne. Jeg er senere blevet opmærksom på, at boet efter svensk ret hæftede for bøder uanset den bødestiftendes død, se f. eks. Magnus Erikssons landslag, utg. af C. J. SCHLYTER, Lund 1862, s. 298-99, §§ 23-26, jfr om Kristoffers landslag: Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning av ÅKE HOLMBÄCK och ELIAS WESSÉN, Lund 1962, s. 238 n. 75. — De konsekvenser, som C. WEIBULL 1965 s. 7 n. 4 (8) og 13-14 (i tilslutning til min i 1964, 2 fremførte tolkning) har draget, hvor-efter Gustavs og kirkens muligheder for at få skadebøder ville forsvinde gennem en tilsigelse netop for bandsforbrydelser, falder dermed bort.

Sweden in the year 1520 which must determine the nature of the documents of the case, place them within the model of the trial and enable us to fit the details of the trial into their proper place, just as this knowledge must form the structure of the model as a complete whole.

In »Blodbadet i Stockholm og dets juridiske maskering« (The Massacre at Stockholm and its Legal Disguise) published in 1964, the present author advanced a series of new theories about the massacre and the preceding trial. The following year, Curt Weibull published in Scandia a critique of these views in an article entitled »Gustaf Trolle, Christian II och Stockholms blodbad« (Gustaf Trolle, Christian II, and the Massacre at Stockholm). On many points he turned back to his brother, Lauritz Weibull's thesis, published in Scandia in 1928, »Stockholms blodbad« (The Massacre at Stockholm). In countering the criticism, the present author has therefore had to deal with the arguments put forward by both brothers.

Both Curt and Lauritz Weibull—as well as the present author—agree that the form of trial used was an extraordinary notoriety trial (and not an ordinary prosecution trial with a prosecutor and the production of material evidence which determined the sentence). Despite this, however, both L. and C. Weibull have been inconsistent when constructing their models of the trial according to the rules of a notoriety trial: they have introduced a named prosecutor in the models (error 1). No person fulfilling thus a function is mentioned either in the documents of the case or in a principal narrative of the massacre, the so-called relation, an eyewitness account which was written by three high-ranking clerics about 1st June, 1523. The Weibull brothers have criticized the account for not tallying with their models of the trial, and on this basis have wished to divorce the account and the documents of the case. The present author describes this methodological error as an unwarrantable disharmonization.

It was not necessary to produce material evidence to prove the notorious charges at a notoriety trial, and the reference made by L. and C. Weibull to a document which is supposed to have turned up suddenly at the trial and to have provided conclusive evidence for the sentence is therefore unnecessary (error 2). From a methodological point of view it is remarkable that L. Weibull (and indirectly also his brother) make use of accounts of about twenty-five and fifty years later to substantiate their contention regarding this form of

evidence, which from a procedural point of view is impossible.—The charges in question are stated in the first document of the case, which was issued by Archbishop Gustav Trolle on 7th November. It mentions notorious heresy, and both scholars prove that the charges could not constitute heresy. Instead of finding another explanation of this divergence, they have declared that the document is at variance with its own legal basis, namely Canon Law (error 3).—According to the present author, Gustav, as he had done once previously in a document dated 1519, at the same time denounced the charged persons for grave excommunicable crimes, a coincidence of crimes which has not been realized by the Weibulls.

The second document of 8th November was issued by fourteen clerics (including the three authors of the account). It repeated the first document, stressed the excommunicable crimes of the charged persons, and declared them to be notorious heretics. L. and C. Weibull have interpreted this document as a sentence and the fourteen clerics as judges. One of these was a Danish bishop, the remainder were Swedish bishops and prelates. C. Weibull has invested the Swedish clerics with competence as judges because they were men of importance and representatives of the Swedish church. This is contrary to Canon Law, according to which the diocesan bishop was the sole ordinary judge (error 4).

A papal decree quoted by L. Weibull as qualifying the prelates among the fourteen clerics to advise the bishops when a heresy sentence was to be passed, is irrelevant. It only applies to jurisdiction within the dioceses. The fact that in accordance with the same decree the members of a chapter were empowered to pass judgment in the case of a vacancy occurring—so pursuant to L. and C. Weibull—is likewise irrelevant, as no vacancies had yet occurred when the fourteen congregated (error 5).—According to L. Weibull, eight of the fourteen clerics were delegated judges. It is, however, impossible to find a superior judge, pope or archbishop, who could have made this delegation. Neither can the Danish bishop, Jens Beldenak of Odense, have been called upon to strengthen the so-called court, as claimed by C. Weibull. According to Canon Law it was a punishable offence for a bishop to exercise jurisdiction in another diocese (error 6).

Archbishop Gustav was admittedly an ordinary, competent judge in Stockholm, but any claim that he could have had judiciary powers in this case, as put forward by the Weibulls, is highly contestable. He

would have been disqualified as a judge, because at the beginning of the trial he called for the death penalty for the charged persons and at the same time demanded compensation for himself (error 7).—By maintaining that heresy was the only charge at the trial, the Weibulls have asserted that a charge of heresy inevitably called for the death penalty. This is inconsistent both with the laws against heresy in southern and central Europe and with Swedish legal practice as regards heretics (error 8).—The document issued by the fourteen clerics is not formally correct if, as the Weibulls claim, it is to be considered a sentence. No mention is made of any judge with a definition of his authority, nor are the names of all the so-called sentenced given, and no punishment is mentioned (error 9).—Finally, L. and C. Weibull cite German secular law as having been used in passing the alleged sentence and in meting out the punishment. However, this law was invalid in Sweden, where only that part of the Roman law against heresy which had been accepted as Canon Law could be applied (error 10).

By the errors here adduced, the models of the trial constructed by the Weibulls are shown up as fallacious. Attacked on so many major points, the models are damaged beyond repair.

2. In the papers published by L. and C. Weibull conclusions based on legal history are often interwoven with methodological evaluations. With the present author's criticism of the legal-historical results, some of the latter arguments have fallen apart. The methodological devaluation of the account, especially as propounded by C. Weibull, is greatly weakened. Indeed, the value of the account is enhanced by the very fact that it does not mention any prosecutor at the notoriety trial and does not describe the fourteen clerics as judges.

The present author has made a scrutiny of the account as a source with the aim of exposing any possible errors it might contain. It has survived in two copies, the contemporary S, which seems to be a draft, and the much later copy U. The present author proves that S is far superior to U, and that L. and C. Weibull have committed a grave error in preferring the U-text.

It is also incorrect that the documents of the case can be proved to have been available when the account was written in 1523, on the strength of the verbal accordance between them. This claim is based among other things on the fact that a 'Jon' is mentioned in one of the documents and is identified by L. Weibull with a 'Johannes' in the account. This is accepted as verbal accordance (and taken to give

functional agreement, as this Jon-Johannes in the Weibulls' models of the trial is presented as the prosecutor)!

The account must be tested on the verifiable material, i.e. the facts which it has in common with other sources. An evaluation of the unverifiable material, the special knowledge contained in the account—which can only constitute an opinion—will depend on the outcome of the scrutiny referred to. The examination involves chronological, topographical, and personal information as well as the account of the trial, etc.

It is shown that by their summary declaration of the innocence of the charged Swedes, the three authors of the account have put forward a biased view. Similarly, the three authors (who also had their seat among the fourteen clerical advisers to the secular court) feigned more uncertain than might reasonably be expected about the possible consequences of their counsel. This is the conclusion as to all the verifiable statements. It may be opined that one might expect to find similar conclusions in the unverifiable material, in particular in the material concerned with the question of guilt. But it has not been possible to find any flagrant and revealing errors in the verifiable statements. The chronological, topographical, and personal information is correct, as is the description of the special form of trial used, and the subtle play between the spheres of ecclesiastical and secular law which the documents of the case disclose.

The account must therefore be considered a usable source, although being a subjective description of events, flaws and blemishes are inevitable. After all, the authors were eyewitnesses, and indeed active participants in part of the proceedings. They wrote their eyewitness account only two and a half years after the events took place.

The reasons for the Weibulls' devaluation of the account are 1) that they chose an inferior text, the U-text, for their attack, 2) that they limited their attack to a small section of the source and did not examine it as a whole, 3) that they eliminated material which corresponded to the contents of the documents of the case as being »secondary« (as being copied from these documents) and took it for granted that the remainder was tendentiously corrupt, and finally, 4) that they interpreted this remaining part, which differed from the documents, in a heavy-handed way, whereby any compatible differences are rendered incompatible and explicable differences are magnified.

The present author adopts Kristian Erslev's view that historians should regard variant sources »with a certain pleasure, because they ensure that the observers really are independent witnesses«.

3. The Weibulls' models of the trial having been rejected as fallacious, a new model must be set up. The examination of the account fulfilled, it is clear that it can be used to supplement the documents of the trial, albeit with discretion. The important thing must be to determine the nature and function of these documents.

The document from Gustav Trolle is addressed to King Christiern II, who, as the secular judge must see Gustav and the other bishops and clerics righted by having their attackers punished. In addition to the deceased regent, Sten Sture the Younger, these attackers included many of Sten Sture's party, the greater part of them from Stockholm. They had ill-treated the clerics and had burnt and plundered church property—all of which were excommunicable crimes according to Swedish ecclesiastical law.

As Gustav stigmatized his attackers as notorious heretics at the same time, he opened the way for a trial before the King and the Council (Rigsråd) without regard for earlier promises of amnesty. Underlying the charge of heresy was the conjuration which was formed at the National Assembly in 1517, where an oath was taken both against Archbishop Gustav and against any punitive measures which might issue from the Pope. This reason was not to be included in the document from Gustav, as the secular court was not competent to deal with this problem. The charge of notorious heresy was brought by the Archbishop on his own responsibility, and the following day it was brought before a purely clerical body, the fourteen mentioned above.

But as King of Sweden, Christiern could judge heretics who had been given up by a bishop. And Swedish ecclesiastical law expressly empowered him to behead defiant excommunicates when a bishop had informed him against them. Gustav's denunciation to the King must constitute such a legal signification of excommunicates, and his demand for punishment must have aimed at the death penalty. This aim, which was the culmination of the trial, could not be achieved on a charge of notorious heresy alone.

In Swedish legal usage, secular and ecclesiastical spheres were kept apart. But the same case could also pass through both spheres. In 1520, the charge of notorious heresy was treated in a kind of parenthesis within the secular trial, namely by the fourteen clerics,

who had been summoned for this purpose by the secular judge, the King. On 8th November they published the second document of the trial, in which they as experts advised the court. Invoking ecclesiastical law, they declared that the voluntary participants in the conjuration of 1517 were notorious heretics. This document must be regarded as an expert opinion or *expertise*.

According to the account, a sentence followed; this must have been pronounced by the secular court, the King and his Council (the Rigsråd) or by the King alone. The King's proclamation of 9th November refers to the decapitated as 'sentenced as notorious heretics and excommunicates'.

But the executions affected others: at least eleven persons over and above those denounced, probably clear cases of breach of law. The most flagrant breach of law was the beheading of two bishops. The formal responsibility must lie with Christiern II. About eighty-two persons were executed, the only two to be pardoned were two women.—Soon after, the massacre was denounced as lawless murder.

REDAKTIONELL NOT

I överensstämmelse med vedertagen praxis har redaktionen låtit professor Curt Weibull ta del av ovanstående uppsats. Då emellertid professor Niels Skyum-Nielsen som villkor för publiceringen av sin uppsats ställt kravet att Curt Weibulls svar icke införes i samma häfte som hans eget inlägg, kommer svaret att publiceras först i nästa häfte av Scandia.

Red.